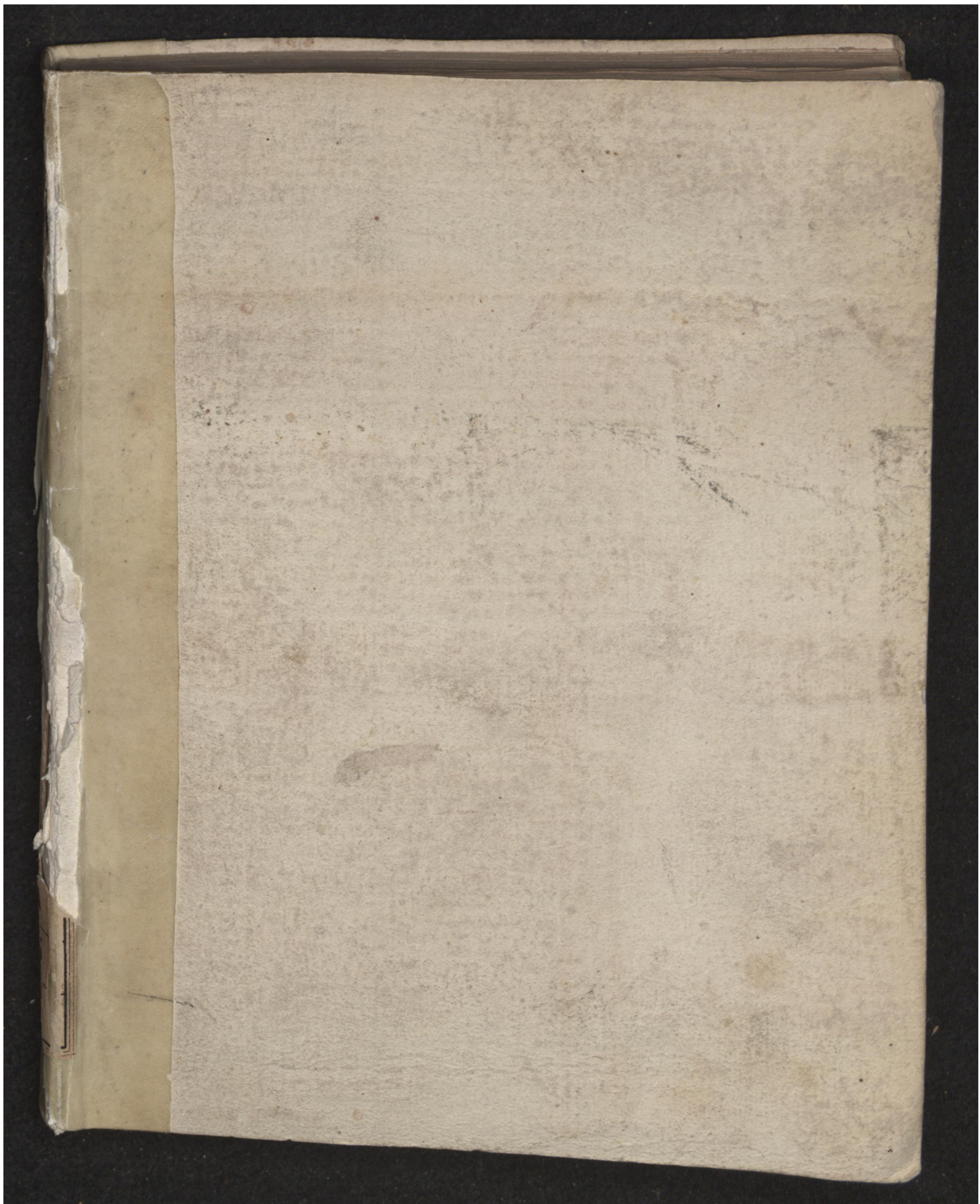
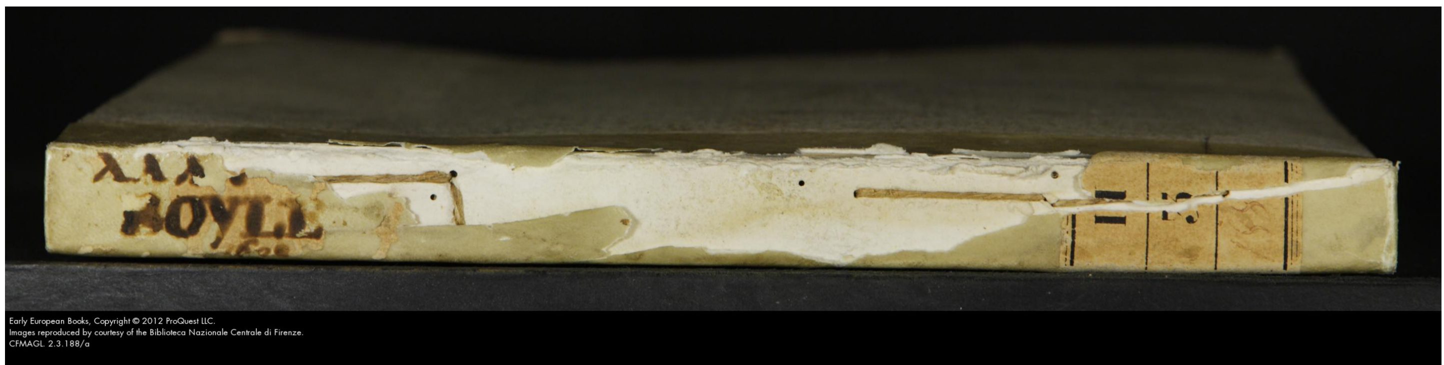
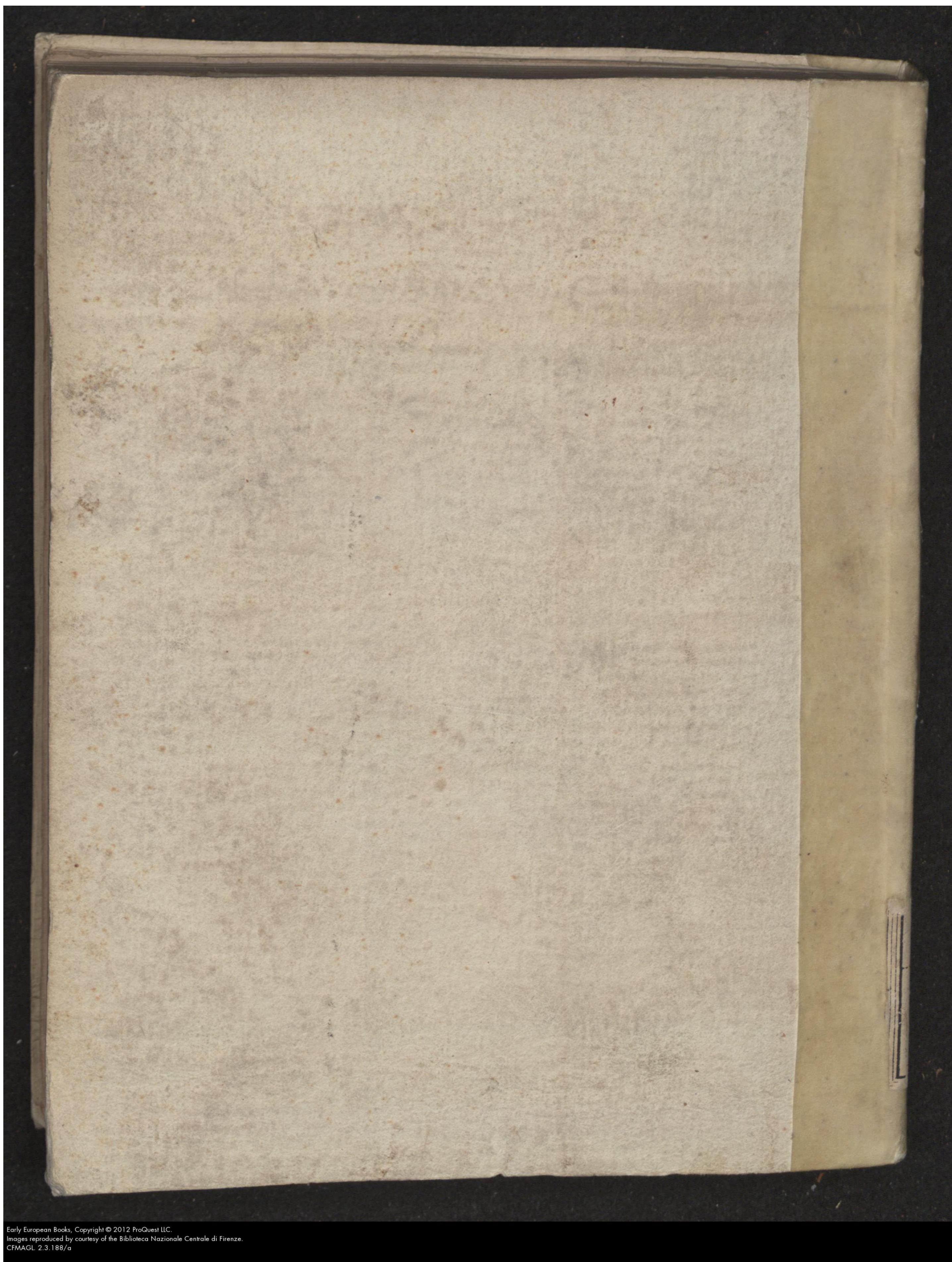
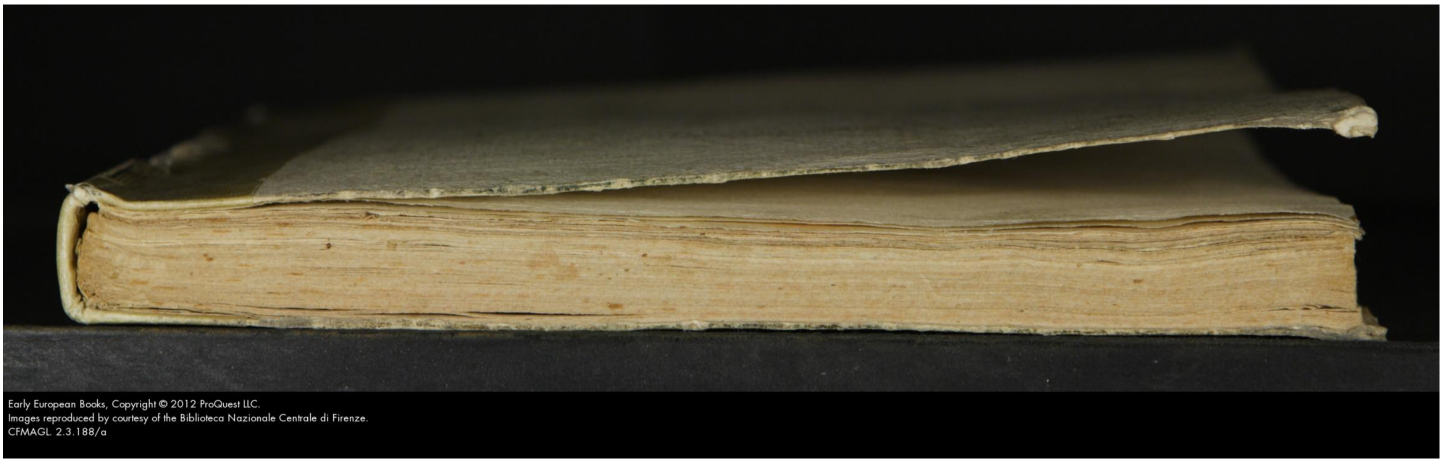
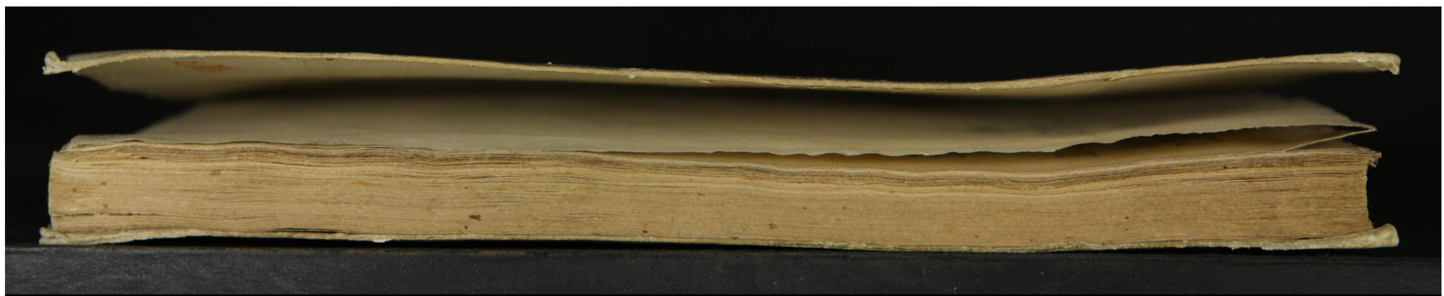

SVMMA VENERATIO
DEO
AB
HVMANO INTELLECTV
DEBITA,
Ob Sapientiam præsertim ac Potentiam.

Authore

ROBERTO BOYLE
NOBILI ANGLO, & SOCIETATIS REGIÆ
Membro Dignissimo.

GENEVÆ,
Apud SAMUELEM DE TOURNES.

M. DC. XCIII.

TRADVCTORIS PRÆFATIO AD LECTOREM.

Abes hîc, *Amice Lector*, Philosophi verè Christiani *aureum planè de ea, quam Deo ob ſapientiam, potentiamque debemus, reverentia, tractatum. Quem* Nocturnâ verſare manu, verſare diurnâ, *operæ tuæ pretium futurum eſt longè maximum: eo enim pietatis ſenſu ni ſaxeus omnino ſis, animum percellet tuum, ut in alium te, rerum hic deſcriptarum frequenti lectione, mutandum omnino confidam. Sed neque tantum ubique ferè hîc invenies quibus cor etiam adamantinum emollitum cedat, at plurima etiam paſſim ſparſa quibus intellectus non recreetur modò, ſed & rapiatur in admirationem: quam multa enim ſcitu digna de Cœlis, de ſtellis cæteriſque Dei operibus poſiturus tibi eſt ob oculos hic tractatus; quædam etiam complectitur omnino ad rem, de mundorum multiplicitate, de novarum creaturarum, quoad omnia ab iis quæ nunc exiſtunt, diſcrepantium creatione, quibus omnibus vel ipſi etiam curioſitati fiat ſatis ſuperque. Cæterum*

quam doctè, acutéque ſcribat prænobilis hic author, novit Anglia, novit Gallia, novit Italia, nec Europa tantùm tota ſed & orbis prope univerſus: quàm verò Chriſtianè, piéque vivat tum aliæ ejuſdem lucubrationes fidem faciunt, tum hæc ipſa quæ tuis jam præ manibus eſt, locuples erit de novo teſtis plurima enim de Dei & ſapientia, & potentia ne obiter quidem ab aliis commemorata exhibet, quibus & ſyncerior divinorum attributorum idea in nobis generetur, & amor noſter fortiùs alliciatur, & ea demum concitetur admiratio non quæ ignorantiam agnoſcat ſui cauſam, ſed quæ ab ipſa clariore jam, altioréque Dei notitia ducat originem.

Porrò monendus hîc, amice lector, es, me quidpiam præter authoris opinionem hoc in opuſculo auſum eſſe, non tamen temerè ni fallor, nec præter tuam: quædam enim, frequentiùs quàm par erat, exiſtimarat is inculcata, aut quòd non iisdem omnia temporibus conſcripta forent, repetita etiam interdum, quæ quidem prætermittere omnino, aut certè contrahere ſtatuerat; ſed quorum ego ſeu contractionem, ſeu omiſſionem in lectoris emolumentum minimè fore ratus, Authorem oravi, atque exoravi demum ut meæ rem deciſioni permitteret. Cum itaque perpauca animadverterem repetita, ac ſimili in argumento, quædam etiam, ut altiùs inſideant animis, neceſſariò contenderem eſſe repetenda, id tandem effeci ut author exemplar Anglicanum relinqueret prorſus immutatum: quod ubique proinde exprimere impigrè conatus ſum eo ſcriptionis genere quod propoſito hîc argumento maximè conveniat. Vale itaque & nobilem hunc magni ingenii fœtum veſte à me Latinâ donatum amplectere, ama, fove.

Tibi addictiſſimus

D. A. M.D.

PRÆMONITIO.

ON erit, ut ſpero, cur abruptum nonnihil hujuſce tractatûs exordium quiſquam demiretur, ubi reſciverit, integrum hoc opuſculum nihil eſſe aliud quàm quoddam diſſertationis cujuſdam fragmentum, à qua quibuſdam de cauſis hâc ſeparatum formâ fuerat; ſub qua inchoatum tantum rudimentum haberi debet: Ea enim eſt hujuſce argumenti nobilitas, ac ſublimitas, majeſtáſque tanta ut non exiſtimarit author prima ſua de eo cogitata publici juris eſſe facienda, donec accuratè eadem recaſtigarit emendarítque, paucóſque adeò in iis nævos reliquerit quàm per argumentum tam latè patens, ac ſublime ſuóque adeò impar ingenio liceret. Diſſolutæ, ex quibus hic tractatus conſtant, ſchedæ, diſſitis & temporum, & locorum intervallis exaratæ fuêre, præcipitantérque, ac raptim quaſi conſutæ; adeò ut dum poſteriores implerentur, priores ſæpe ad manum non adeſſent. Si qua igitur è multis minùs aptè collocata fuerint, aut etiam fortè repetita, digna, ſpero, veniâ futura culpa eſt, utpote quæ excuſari faciliùs poſſit, quàm ab authore in tali rerum ſitu vitari poterat. Poſtremò præmonitum te velim duos illos aut tres longiores locos* paratheſibus incluſos, authoris conſenſu, atque etiam conſilio, præteriri poſſe, quòd conjecturæ tantùm quædam ſint, eorúmque in gratiam ſcriptæ, & hìc inſertæ, quos *virtuoſos* vocant, ac audaciores ejuſmodi ſpeculationes amant.

* *Paratheſium notæ ejuſmodi ſunt.* ( )

DE SUMMA VENERATIONE
QUAM HUMANUS INTELLECTUS DEO debet.

INGENUE' hìc loci dicam ac indignabundus nec absque stupore aliquo, esse quosdam homines, & Theologos quidem nonnullos qui non animadvertentes vel quid Deus, vel quid ipsimet sint, de divinis attributis non minùs liberè, ac impræmeditatò, quàm de Geometricis mechanicísque figuris garrire ausint: adeò ut etiam ii qui minus sibi arrogant, loquantur quasi naturam, perfectionésque incomparabilis illius, supremíque *Entis* comprehendere intellectu suo possent: de quibus quantumvis abstrusis non aliter opinari, ac disserere audent, quàm de iis rebus, quæ aut intellectûs humani acumen unanimi omnium hominum consensu non transcendunt, aut inter familiaria, obviáque quotidie sensûs objecta reperiuntur.

Hæc autem eorum hominum incogitantia, aut arrogantia potiùs variis quidem modis, si per otium liceret, demonstrari posset: duos autem hosce tantùm impræsentiarum adhibebo. Docebo itaque primùm verosimillimum esse varia existere in Deo attributa, adeóque & perfectiones adhuc nobis incognitas; tum eorum attributorum, quæ aliquatenus novimus, effectus esse adeò abstrusos, ac proprietates adeò sublimes ut captum humanum longè multúmque transcendant: unde authorem nec mirari satis, nec pro meritis venerari possumus.

Ut igitur ab altero propositorum exordium ducam; Cùm geminis præcipuè modis divinorum notitiam attributorum assequi possimus, contemplatione scilicet ipsius operum, *verbi*que divini studio, pro dubio

bio omnino haberi posse puto, utrum alterutrum, an utrumque horum omnes illius perfectiones indicare nobis possit.

Ac primò quidem licèt Philosophi sat conformiter rationi potestatem, sapientiam, bonitatémque Dei ex characteribus, conspicuis ejusdem operibus inscriptis, deduxerint, verumtamen cùm ipsorum divinorum attributorum, quæ creaturæ indicant, participatione aliquâ licèt imperfectâ similitudinéque ipsæmet gaudeant, cúmque divinæ, ut ita loquar, fœcunditas naturæ ea sit, cujus excellentia participari, aut exhiberi nescio quot modis possit, quî nobis constare queat non inesse *enti* adeò perfecto, adeò exuberanti, ac pleno, dotes plurimas perfectionésque, quas ne adumbravit quidem, aut expressit in aspectabili hoc mundo ulláve illius parte nobis notâ. Quod eo faciliùs is admiserit qui perpenderit secum quædam divina attributa nobis nota, ad creaturas relata, vix aut ne vix quidem, ab imperfecto intellectu nostro detegi posse, nisi earum rerum consideratione quas Deus reipsâ fecit: ut, si ponamus non majorem in Angelis ante jacta aspectabilis hujusce mundi fundamenta, quàm in hominibus jam notitiam, vix existimarent ii inesse Deo creandæ materiæ potentiam [de qua perpauci si omnino ulli, Peripateticorum, Epicureorum, ut alios antiquos Philosophos omittam, vel somniasse quidem videntur,] producendíque in eadem motûs localis; si præsertim attentiùs perpendamus quàm graves conceptum naturæ, ipsiúsque *esse* utriusque comitentur difficultates: longéque adhuc minùs, quantum quidem conjecturâ assequi licet, potuissent rescire præmemorati Angeli quî anima rationalis, corpúsque humanum in se mutuò agant. Unde verò sanè non absimile fit, si Deus alios creavit mundos, aut potiùs vortices præter eum in quo vivimus, & quo ambimur (quis enim scit annon alios reipsâ condiderit) quibusdam creaturarum eos componentium varia fortè impressisse, inscripsisséque attributa, quorum nos ne minimam quidem notitiam attigimus, eorum operum ope quæ novimus: sed de his plura inferiùs.

Facilè equidem admiserim (ut alterum, quo divinorum cognitio attributorum acquiritur, modum exponam) revelationes, quas Deus sacris in scripturis dignatus est nobis impertiri (quas exploranti omnia spiritui etiam τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ *profunda Dei* acceptas referre debemus,) distinctè dilucidéque docuisse nos de adoranda authoris majestate non pauca, quæ merum naturæ lumen, aut non omnino, aut perobscurè nobis indicasset. Sacra quidem scriptura asserit Evangelii præcones declarasse hominibus totum Dei consilium (quantum ad eorum salutem necessarium erat) sed nusquam ait totam eos Dei naturam aperuisse, qui lucem *inaccessibilem* habitare dicitur, quam humanæ speculationes penetrare nequeant; quam fortè ob causam Judæi proprium Dei nomen ineffabile esse

1. *Cor.* 11. 10. *Act.* 20. 27. 1. *Tim.* 6.6.

esse voluerunt ut naturæ ejusdem *incomprehensibilitatem* significarent quorum quidem opinioni licèt manus non dem, animadverti tamen oportebit non esse eam traditionem merè talmudicam, cùm neque ipse mundi servator, neque ejusdem Apostoli (quos toties de Deo loquentes novum testamentum inducit,) expresserint inter loquendum, aut cum ipso, aut de ipso, *nomen Tetragrammaton*, aut quatuor literarum: sed ne conjecturis immoremur, scriptura ipsa quæ res divinas adeò illustrat, ut evangelium, lux ipsa dicatur, scriptura inquan nos docet * res à nobis ex parte tantum hìc cognosci in ænigmate ac quasi in speculo, tantúmque abesse ut divinam comprehendere naturam possimus, ut ipsam etiam ejusdem providentiam assequi nequeamus.

His ferè moveor ut credam possidere Deum incognitas nobis perfectiones: quæ quidem opinio confirmabitur non parùm ex objectionis cujusdam præcipui momenti solutione: objici enim scio poterit, præter duos mox propositos modos quibus attributorum divinorum notitiam assequi possumus, tertium quemdam excogitari posse his præponendum: si nimirum *entis* summi, aut infinitè perfecti ideam nobis ipsi exhibeamus, quæ cogitabiles quascunque perfectiones complectatur, ita ut nova nulla superaddi possit: at quamvis non ægrè concedam, hanc maximè genuinam esse quam fingere mihi possim Deitatis ideam; nihil tamen impedit quo minus varia possint esse attributa quæ licèt hac generatim ideâ contineantur, nobis tamen peculiariter non sint nota: fateor equidem, quoties quocunque demum modo divina quæpiam perfectio nobis innotescit, concludi à nobis non immeritò posse contineri eam in amplissima illa *entis* summè perfecti notione: fieri tamen potest ut sola *generalis* illius ideæ contemplatione perfectionis illius notitiam nunquam assecuti fuerimus: hanc enim *particularia* tantum pepererunt; quare detectæ de novo perfectiones reducuntur veriùs ad eam, de qua agimus, notionem, quàm ab eadem derivantur.

Ex hactenus dictis, exploratum, ni fallor, habes, varia posse esse in Deo attributa, variásque perfectiones, ac excellentias nobis ignotas: non abs re nunc fuerit docere, diversorum quæ in Deo novimus attributorum, imperfectam admodum homines habere notitiam, si præsertim ea divinæ eorundem cognitioni comparata fuerit: quod nemini mirum videri debet cùm ea peculiari sibi modo possideat, longéque exuperante eum, quo nos ea possidemus, modum, aut adumbrata potiùs quædam eorum vestigia.

Nec per propositam mihi brevitatem, nec per ingenii mei vires id peculiariùs de omnibus divinis perfectionibus aliquousque nobis notis efficere licet: sat itaque, spero, fuerit rem totam ex geminis divinis attributis maximè notis illustrare, potentiâ scilicet Dei, ac sapientiâ:

B quæ

* 1. *Cor.* 13. 12. *Iob.* 11. 7. *Rom.* 11. 33.

quæ duo attributa idcirco seligo, quòd ea homines intueantur ut præcipua, ac primaria, quæque magis revereantur, & suspiciant; quòd ea nobis ipsi conferre nequeamus ut varias alias virtutes, perfectionésque conferre nobismetipsis posse nos existimamus: nemo enim est qui non credat posse se esse æquè castum, temperatum, justum, atque ut verbo dicam, æquè bonum ac ipsi placuerit: cùm hæ virtutes à proprio uniuscujúsque arbitrio pendeant, contra nemo est qui nesciat in sua non esse situm potestate, ut tam doctus, sapiens, poténsque sit, quàm esse cuperet: unde non immeritò quivis concludit hanc *potentiam*, *sapientiám*que & oriri à natura superiore, & eandem indiciis haud obscuris indicare: sapientiam Dei, potentiámque, prodentibus ipsius circa creaturas tum corporatas, tum corporis expertes, operibus.

Multiplicium potentiæ divinæ effectuum per propositam mihi brevitatem duos tantùm trésve commemorare licebit, qui licèt oculatis sat pateant, attentiùs tamen observari non solent; sunt autem duo hi, *immensa scilicet substantiæ corporatæ quantitas* quem *potentia* divina in fabricam universi parârat, & magna vis motûs localis eidem impressa, atque in ea *ordinata*, seu *regulata*.

Ac primùm quidem vastissima illa ponderosissimæ materiæ massa, ex qua mundus hic corporeus constat, peritum, oculatúmque contemplatorem non potest non rapere in admirationem: ea universi pars, quam dioptrarum ope oculus humanus detegit, infinitæ propemodum capacitatis extentionísque est, quod sanè non admodum ægrè is admiserit, qui aliquam iis, quæ optimi Astronomi, tum antiqui, tum recentiores tradunt, fidem adhibet. Fixæ primæ magnitudinis stellæ, quæ vulgaribus oculis lucentium instar bracteolarum apparent, juxta peritiorum supputationem centies & ampliùs integrum terræ Globum, mole superant: quantumvis autem exiguæ, scintillantes illæ stellulæ nudo oculo videantur, apparebunt, quod verosimiliter mirabere, longè adhuc minores per telescopia conspectæ, quæ discusso falso illo die, quo inermi oculo, prout pingi solent, objiciuntur, easdem nobis totidem quasi maculas, aut puncta luminis physica, spectandas exhibent. Quinetiam Sol, quem aliquot milliarium millionibus, nobis propinquiorem esse aliis stellis fixis omnes admittunt, licèt in minore hac distantia conspectus vix semipedalis videatur, à communi tamen Mathematicorum turba creditur centies plusquam & sexagies terrâ major: quid quod juxta recentiorem quorundam accuratiorum supputationem octies, decíésve millies Globo terraqueo habetur major: quem & ulterior fortè observatio vastiorem adhuc ostendet.

Constátque omnino ex parallaxibus, aliisque probationibus, Globum hunc terraqueum quem incolimus, ac sæpe mundum dicimus, licèt in tot

ingentia

ingentia divisum imperia, regnáque, & maria, complexúmque conformiter opinioni magis receptæ circuitu suo milliarium Germanicorum 5400. hoc est cubicorū solidorum 16,882,080,000. cujus etiam peripheria juxta recentiorum observationes major sit, crescátque ad milliaria, 26000. constat inquam hunc Globum non modo non esse notabilem universi partem, ut Physici instar puncti sit, si ei comparetur: quinetiam majorum illorum orbium solis, fixarúmque stellarum, omniúmque prætereà solidarum in mundo massarum simul congestarum in unam, minor fortè ad fluidas universi partes proportio foret, quàm nucis ad oceanum: quod revocat mihi in mentem præstantissimi cujuspiam ex recentioribus astronomi sententiam. Asserit itaque is omnes firmamenti stellas, si unu m in corpus coalescerent, ac in eodem in quo nunc terra loco, collocarentur, si Globus hic convenientem ad distantiam disponeretur, futurum ut non majores stellâ primæ magnitudinis viderentur. Quamvis autem hæc ita se habeant, monendus es locutum hactenus me esse de conspectâ tantùm à nobis *universi corporei* parte: addam itaque insuper, quantumvis vasta hæc videatur, quicquid oculus opticis etiam tubis præstantissimis adjutus detexit, nequaquam id mundum nobis adeò latè patentem amplúmque exhibere, quàm perfectiora deinceps telescopia haud dubiè exhibebunt: atque etiam tum visibilis hæc mundi pars ab ipsa totius *universi* mole plurimùm distabit: cui Cartesiani, ac nonnulli alii recentes Philosophi nullos præscribi limites volunt: Mundum enim corporeum, ut ipsi quidem loquuntur, indefinitum, ultráque omnes terminos ab hominibus assignabiles productum tenent.

Ab immensa universi extensione gradum nunc facio ad contemplandam stupendam omnino *motûs localis* quantitatem quam divina potentia ejusdem partibus impressam tuetur ac conservat: qua de re judicare aliquatenus poterimus tum ex majorum corporum velocitate, tum ex motu licèt nonnihil discrepante plerorúmque aliorumque universi corporum.

Quod autem ad prius spectat: Minima commemoranda à me velocitas ea futura est quam Copernicana hypothesis admittit: cum juxta hanc ab occasu in ortum suo super axe terra moveatur [alii enim ejusdem motus huc non spectant] horarum quatuor supra viginti spatio: hic tamen Globus terraqueus quem magnum adeò putamus ut *mundum* plerumque dicamus, quíque, ut superius observatum fuit, juxta recentiorum Mathematicorum calculum milliarium sex septémve supra viginti millia circuitu suo complexus est, hic inquam Globus terraqueus, vel certè pars ejus aliqua, tanta pernicitate gyrat ut doctissimus *Gassendus* fateatur punctum in terræ æquatore situm, *minuti secundi* spatio ad ducentesimam ferè hexapedam, hoc est, ducentesimum supra millesimum pedem moveatur: adeò ut Globus è tormento bellico emissus vix tantâ per aerem cele-

citate volitet.

Sed ut aiebam terræ motus omnium tardissimus est, cùm fixarum pernicitati comparari nequeat, si cum omnibus ferè astronomis viginti quatuor horarum spatio eas circa terram gyrare posuerimus: si enim admiserimus distantiam à celeberrimo *Tychone* accuratiore multò antiquis mathematicis observatore, nos inter ac firmamentum quatuor supra decem millia semidiametrorum terræ complecti; *fixa* in æquatore, ut *Mullerius* supputat, horâ unâ milliarium 3153333 percurrit, adeóque unico horæ minuto ducenta quinquaginta quinque supra quinquaginta duo millia, unicóque *secundo*, quod simplici arteriæ in sano homine pulsui respondet, milliaria 875. qui motus ter millies ferè velocior est motu Globi è tormento bellico emissi. Fateor equidem juxta Ptolomaicam hypothesim fixam in æquatore percurrere uno secundo tres tantùm terræ diametros; at juxta eruditum, accuratum, doctúmque *Ricciolum* * hæc *fixa* velocitas quinquies major est in Ptolomaica hypothesi: ex mente enim *Riccioli*, ejusmodi *fixa*, de qua hîc loquimur minuto secundo, aut unico arteriæ pulsu milliarium Germanicorum 157282 percurrit; hoc est Anglica milliaria octo & centum millia supra sexcenta & viginti novem.

Superaddam autem hîc loci, quod minus fortè à te observatum est, eam *universi* portionem quæ vulgo quieta habetur, cui tamen motus reipsâ impressus est, tantam esse, ut quantitas *motûs localis*. Corporibus illis in speciem quiescentibus distributi æquare fortè possit, aut etiam superare quantitatem motûs à primo motore stellis ipsis fixis impressi, licèt circa terram eâ stupendâ eas velocitate volvi ponamus, quam Ptolomaici, & Tychoniani ipsis ascribunt: omnino enim ea sum in mente stellas fixas, & planetas, aut si mavis omnes mundanos Globos, sive lucidos, sive opacos, quibus terram ascribo, exiguam admodum cum *interstellari universi* parte habere proportionem. Quamvis autem hos omnes Globos solidos admitterem, licèt vix cujuspiam ex iis soliditas probari possit; Cartesiani enim existimant solem, [quem fixam ipsi stellam putant, ac ejusdem proinde probabiliter naturæ cum reliquis] esse summè fluidum: quamvis inquam hoc darem, animadverti tamen oportebit unumquemque illorum orbium fluido ambienti seipso longè capaciori innatare, quare fluida *universi* portio solidam longè multúmque mole superabit: si autem attentiùs perpendamus quæ sit fluidi natura, fluidi inquam ut fluidi, comperiemus in eo eam esse positam quòd minutas partes perpetuo in motu habeat, varióque hac & illac, huc & illuc: quare licèt ipsum liquoris integrum corpus quiescere videatur, minutæ tamen constituentésque liquoris partes, perpetuo in motu sunt, permutato inter se invicem semper situ, ut fusè non ita pridem probatum est in tractatu, *Historia fluiditatis & firmitatis*, inscripto.

* *Almag. lib. 9. Sect. 46.*

Quia

Quia autem quantitas motûs à corpusculis fluida corpora coimponentibus participati vulgo minùs observatur ab ipsis etiam Philosopthis, non abs re fuerit hîc loci superaddere quàm magnus, vehemênsquve partium fluidi corporis motus sit [cùm fortè aggregatum ex his particulis quietum apparet] suspicari nos posse ex disturbatis ordinariis earum motibus, aut insolitum in modum concitatis : hoc observare licet in summa vi, mirisque effectibus furentium ventorum, turbinúmque, qui tamen quasi rivuli tantùm quidam sunt, vorticésque inconspecti aeris, cujussingulæ insensibiles partes à causis accidentariis determinantur ad motum, aut per lineam rectam, aut ferè rectam, aut quasi commune circa centrum: sed exemplum longè magis conspicuum suppeditabit nobis cuniculus pulvere nitrato instructus, in quo flamma, aut subtilis quædam substantia ætherea, quæ, in aere nunquam deest, licèt utrumque corpus fluidum sit, pulvisque fortè unica ignis scintillula accensus, rapido adeò, vehementique cietur motu, ut ejus vi ingentia ædificia, spissíque muri momento temporis in aera succutiantur, solúmque ipsum firmissimum, aut ipsæ etiam quibus, imposita fuerant fortè rupes funditùs subvertantur.

At cùm de velocitate illarum flammarum, quasi è tormento bellico explosarum, pronunciare possimus ex pernicitate Globo ferreo ab eodem pulvere nitrato impressâ, quem accuratus *Mersennus*, qui variis rem experimentis exploravit, spatio unius *secundi* percurrere ait hexapedas ferè 75. hoc est pedes 450. per sexagesimam scilicet *minuti* partem: si non absimiliter vero cum Cartesianis sentiamus terram, varióſque alios mundanos Globos, puta, planetas suis super axibus motu æthereorum vorticum quibus innatant circumvolvi, facilè admiserimus motum Cœlestis materiæ prope remota terrestris vorticis confinia motæ, longè esse rapidiorem motu terræ ipsius superficiei.

Superiùs tamen observatum à nobis est locum sub æquatore situm, si terra suum circa axem gyrat, celeriter æquè moveri, atque Globus è tormento bellico explosus moveri solet: Si jam Tychonianam seligamus hypothesim, quæ *firmamentum* lucidósque illos, quibus ornatur, Globos commune circa centrum viginti quatuor horarum spatio rotat, Cœlestis materiæ motus longè major futurus est, atque ejusmodi quem vix quispiam concipiat.

Hæc eo consilia commemoravimus ut majores, ac nobiliores, de Creatoris tum potestate, tum sapientia, ideas effingamus: qui tam mirabilem motûs quantitatem universali materiæ impressit, impressámque semel tuetur semper ac conservat; qui non modò furenti oceano terminos præscribit, cui ceu Dominus imperat dum ait, huc usque venies nec ulteriùs progredieris, hîc confringes tumentes fluctus tuos; sed quod majoris multò potentiæ indicium est, motus illos Globorum mundanorum, ac intercurrentium fluidorum stupendum adeò in modum rapidos, ita moderatur,

ac regit,ut nec molis vastitate, nec motûs rapiditate, vel latum unguem à præscripta sibi orbita per tot secula declinaverint: quo toto tempore, nullum rotatile horologium vel per paucuIas horas æquè accuratè, ac ordinatè periodos suas descripsit. Sol,puta, sub eadem circulari linea, quam *eccIipticam* vocant, constanter curriculum suum peregit; nec deflexit unquam. Si autem firmamentum ipsum cujus motus juxta hypothesim vulgarem longè omnium rapidissimus est, non omninò accuratè adeò viginti quatuor horarum spatio periodum suam complet, hæc ipsa ipsius mora regularis adeò,ordinariàque est,ut ab *Hipparco* qui ab annis jam bis mille floruit prima *Arietis* stella,quæ tum temporis prope ejusdem initium erat, nondum postremum hujus signi gradum attigerit.

His itaque de potentia Dei expositis, superest ut de sapientia ejusdem paucis agam:hanc enim sublimiori præditi intellectu summè venerari solent, quoties eam in hominibus animadvertunt, in quibus tamen adumbrata tantùm, imperfectàque admodum reperitur.

Dei sapientia,quæ alicubi à Divo *Paulo*,multifaria,πολυποίκιλος,* meritò appellatur duobus diversis exprimitur modis, interdum enim obviis in objectis adeò manifesta est, ut spectatores etiam negligentiores, minùsque attenti,eam observare possint:alia autem multa sunt in quibus thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei contegi possint, atque reipsa absconditi adeò sint, ut non nisi à sagaci attentóque speculatore detegi queant. Licèt autem hanc mihi distinctionem adhibere liceat, ei tamen non nimiùm immorabor: variis enim aliis,in rebus utroque isto modo, divinam exprimi sapientiam liquidò constat.

Gemina autem hujus sapientiæ objecta contemplaturi impræsentiarum sumus, materiales scilicet,ac conspectas, atque inconspectas, ac immateriales Dei creaturas.

Ac quoad priores quidem, quarum collectio mundum corporeum, universum vulgò dictum,constituit, paucis disseram de summo, quo particularia corpora constructa sunt artificio, de magna eorum varietate, numeróque; de earumdem Symmetria, ut mundi partes sunt; de connexione, mutuáque à se invicem dependentia. Licèt autem duobus primis capitibus, non minùs quàm duobus postremis comprehendere possim corpora plurima tum inanimata, tum vegetativis, ac sensitivis animabus, ut Naturalistæ loquuntur,prædita, brevitatis tamen studio,de iis tantùm creaturis quas animalia dicimus, dissertationem instituam.

1. Cujusvis animalis, ac humani præsertim corporis structura curiosa adeò est, ac exquisita ut nemo nisi oculatus dissectionis ex arte factæ, atque anatomicè consideratæ testis præstantissimum mirabilis hujusce machinæ artificium concipere, vel fingere sibi animo possit.

Hâc autem de re cùm alibi fusiùs disseruerim, verbo hìc tantùm dicam, neque

* *Ephes.* 3.10. *Coloss.* 2.3.

neque hyperbolem, quod dicturus sum sapiet ullam, ut Divus *Paulus*, alium in scopum dixit, [*stulta Dei sapientiora esse hominibus, & infirma Dei iisdem fortiora,] ita minimas, constructas à Deo artifice creaturas operis ipsius artificio, sapientiáque, humana quævis artefacta longè multúmque superare: quin etiam horologium rotatile nullum quantumvis affabrè factum usquam reperias, cujus structura quoad exquisitissimum mechanismi artificium, vel aselli, ranæve corpori comparari queat.

2, Sed divinam sapientiam non ipsa solùm animalium fabrica commendat, sed varietas quoque summa, numerúsque: humanorum enim Architectorum peritia angustis cucumscribitur limitibus, atque ad unum fortè tantùm artefactorum genus, aut certè perpauca extendit sese: idem enim Architectus domum ex arte ædificat, qui construendæ navis artificium ignorat: atque ut quotidiana docet experientia majoris horologii rotatilis conficiendi peritissimus quis esse poterit, qui minoris fabricandi artem nesciat, multóque adhuc minùs nouerit qui sclopum aviarium, aut molendinum aquaticum construi oporteat.

Jam autem summus naturæ author non quatuor tantùm præcipua viventium Machinarum genera creavit, bestias scilicet, aves, pisces, & reptilia insigniter à se invicem discrepantia, prout varietas locorum ac regionum in quibus partes suas actura erant, exigebat, sed sub quovis horum genere reperiuntur quàm plurimæ subordinatæ animalium species, quæ pro particularium naturarum exigentia ab aliis ejusdem generis notabiliter differunt.

Non solùm enim structura bruti, ut leonis, multùm discrepat à structura avis, aut piscis, sed particularium etiam animalium ejusdem speciei structura aut mechanismus est admodùm dissimilis: cujus rei luculentum fit argumentum vastum illud animalia inter ruminantia, ac non ruminantia discrimen, atque inter porcum, & leporem, maximè quoad eorum viscera, psittacum inter ac vespertilonem, cetum & piscem stellarem, cammarum, & ostream, ut alia jam exempla tacitus prætercam. Jam si variis Philosophis tum recentibus, cum tanto ea numero sint, ut sex ultra eorum millia jamdudum numerata fuerint, multiplicia divini mechanismi, sapientiæque opera, magnâ hâc animatarum machinarum varietate eo conspicua magis futura sunt.

3. Nihil autem præstantissimum illorum automatum artificium magis commendat, quàm ipsa variarum, ex quibus constant partium Symmetria: animal enim licèt in integritatis suæ statu spectatum, tanquam machina unica meritò reputetur, *integralis* tamen hæc, ut ita loquar, *machina* ex variis conflata est partibus, quarum quælibet seorsim, subordinata machina huic, vel illi usui destinata dici meritò possit: oculus enim quo homo conspi-

* 1. *Corinth.* 1. 25.

conspiciendorum capax objectorum redditur, mirandum prorsus instrumentum opticum est, manus quoque varios adeò tam aptè fabricata in usus est, ut *Aristoteli*, instrumentum instrumentorum sit: quare *ijotser habbeleoc Ierem.* 10.16. rerum omnium formator summam suam ob sapientiam omninò laudandus est, ob sapientiam inquam, quæ inde vel maximè elucescit quòd quodlibet hominis membrum, aut alterius cujuscumque animalis ita finxerit, ut nihil prohibente impenso unum in membrum artificio, & illud, aliáque omnia nec minora, nec majora, atque ut verbo dicam, non aliter fecerit quàm ipsa totius animalis perfectióque integritásque requirebant: quo manifestum omninò fit magnum hunc artificem totam uno intuitu fabricam contemplatum esse, intellexisséque simul ac semel, quid potissimum ad perficiendum animal atque unumquodque illius membrum requireretur, cui simul utrique necessaria sapientissimè procurârit.

Cùm plurimi præstantissimi artifices, qui unam aliquam machinam perficere possint, nequeant eandem aptam efficere, idoneámve multarum machinarum aggregatarum partem: neque etiam quivis Antliæ fabricator, commodam nautarum usui Antliam efficere poterit, neque quivis Chymicus qui in officina pistoris construendi artem furni novit, furnum qui navibus usui sit, ritè construet: quinetiam, pendula, ut nemo nescit, horologia, ponderibus mota, & quorum regulata adeò in *continente* periodus est, idem obire munus, hoc est, accuratiùs tempus metiri navibus imposita nequeunt.

4. Quarto insuper modo suam patefacit Deus corporeis in creaturis sapientiam, mutuâ scilicet utilique alterius ab altera dependentiâ, ac coordinatione: utilis autem hæc dependentia spectari potest, vel quatenus partes animalis referuntur ad se invicem, integrúmque quod constituunt, corpus, vel quatenus distincta, discrepantiáque corpora ad se invicem referuntur, vel à se mutuò dependent: ad primum itaque utilitatis genus partium exempli gratiâ humani corporis usus spectat; quæ ita confictæ sunt, ut præter publica ea officia, functionésque quas earum quædam in *totius* commodum obeunt, stomachus, puta, concoquit alimenta, cerebrum spiritus animales restaurat, artus movet, aliásque partes, renes superfluum à sanguine serum secernunt, alia etiam sint plurimæ sibi mutuò subservientes quæ non contemnendam librorum Anatomicorum paginam implent: varios autem partium consensus, mutuásque utilitates ulteriùs ii morbi detegunt, qui dum primariò quidem unam corporis partem afficiunt, sat apertè ostendunt alterius etiam ab eadem parte dependentiam licèt minùs hactenus observatam: secundum utilitatis genus ad eas spectat partes quæ sexuum discrimina constituant, quæ in mari & fœmina adeò ad se invicem referuntur, ut facile sit pronúmque conjicere in utriusque eas conjunctionem, specieique propagationem à natura esse ordnatas. Temporis fortè dispendium foret hic differere de conveniente solis

distantia.

distantia, situ, de obliquo ejusdem sub Ecliptica motu, de compensatione unius rei per aliam à natura factæ, cujus qualitatum excessus noxius alioquin hominibus foret: nimii enim calores siccitásque, in variis zonæ torridæ, adjacentibúsque plagis, regiones eas tum steriles, tum inhabitabiles, ut veteres censebant, redderent, nisi obstarent Etesiæ, quæ regulariter licèt non eodem semper modo per maximam calidioris tempestatis partem spirant: accedunt insuper præter longitudinem noctium, copiosæ, constantésque pluviæ statis temporibus deciduæ, fluviorum limites suos transcendentium incrementa, atque inundationes vasta etiam per spatia, ventique insuper variis in locis spirantes noctu quidem, à *continente* versus mare, interdiù verò, contra: hæc enim atque alia quædam ita humefaciunt, refrigerántque terram, atque aerem contemperant, ut iis ipsis in locis quæ antiqui verè torrida, atque inhabitabilia existimabant, amplissima etiam regna sint provinciæque & populorum frequentiâ, & camporum amœnitate perquam insignes: sed, ut superiùs aiebam, dispendium fortè temporis foret, nec prosequi licet nunc ea omnia quibus ostendi posset quàm utilia sint homini divinorum operum longè nobilissimo, alia quàm plurima sensibilia Dei opera: sat itaque habuero indicare tantùm paucis adhuc, quàm multa Deus alia ad hominis, aliorúmque animalium felicitatem ordinârit: ita juxta consuetum naturæ cursum, agni, hœdi, aliáque animalia quàm plurima nascuntur ineunte vere cùm herbæ teneræ sunt, plantæque aliæ faciliùs in pabulum cedunt: idem observare licet in generatione bombycum, quorum ova juxta naturæ institutionem, excluduntur, cùm Mori germinare incipiunt, eáque excludunt folia, quibus prætiosa hæc insecta pasci oportebit: alimenta itaque ipsa tenera sunt, cùm teneri, & vermes ipsi, substantiæque plus, & virtutis acquirunt, prout ipsa viribus & mole insecta crescunt.

Aliud insuper est, quod licèt aptiorem inter priora locum obtinuisset, hîc prætermittendum minimè puto: præter dicta enim de excellentia corporis humani, aliorúmque animalium, meritò perpenderimus attentiùs, quantò mirabilius sit structurâ provecti corporis, semen ipsum animatum.

Omnes siquidem futuræ partes, solidæ non minùs, quàm molles, functiones, actionésque pro re natâ variabiles animalis producendi, durabiliter etiam delineari, ac quasi describi in exigua materiæ in speciem homogeneæ, & reipsâ certò fluidæ portione debent; quod autem hoc naturæ miraculum illustrius efficiat, unaquæpiam latentium harum facultatum, plastica scilicet, aut prolifica virtus, & ultra ad trigesimum, aut quadragesimum fortè annum consopitur, evigilaturo tum ad productionem multarum ipsi animali perquam similium. [Inter corporea hactenus Dei opera de iis tantùm sapientiæ ipsius, potentiæque effectibus disserui, quos in vi-

C sibili

a Hanc parathesim lector præterire poterit.

ſibili mundo obſervare eſt:) Inſuper autem perpendere liceat, non Peripateticos modò, ſed alios etiam ferè omnes Philoſophos, mundum finitum credere: licèt autem Carteſiani id affirmare nolint, ſed indefinitum potiùs eſſe velint, hæc tamen opinio, ut alibi effectum eſt, quandam in exprimenda ſententia modeſtiam potiùs, quam veritatem ſapit: mundus enim reipsâ vel certis circumſcribitur limitibus atque ita finitus erit, vel nullis uſpiam, adeóque & infinitus futurus eſt: ſi autem ſuos mundus limites habet, qui Deum profitentur, cujus ſolius eſt infinita potentia, fateri oportebit eum potuiſſe, ac poſſe adhuc alios à noſtro condere mundos: ipſi porrò Epicurei qui omnipotenti mundi factori, caſum, atomóſque ſubſtituerunt, hanc præcipuè ob cauſam, quòd cùm cauſæ condendo mundo pares, atomi ſcilicet ſpatiáque non deeſſent, caſus multos reipsâ mundos, quorum unus noſter eſt, fecerit: ipſos autem Carteſianos, ſi corporeæ ſubſtantiæ, ut docent, indefinitæ ſint, admittere neceſſe erit mundum noſtrum viſibilem, aut ſi lubet, *vorticem*, quâ voce id omne ſpatium quod viſu ſimul ac ſemel attingimus, comprehendo; nihil aliud eſſe quàm partem, ac minimam etiam totius univerſi: quod remotiſſimas, quæ aſpectui pateant, ultra ſtellas maximo intervallo longiùs extendi poterit, quàm ultimi viſibilis mundi limites à terra noſtra diſtent.

Si jam cum recentioribus quibuſdam Philoſophis admiſerimus, alios Deum præter noſtrum condidiſſe mundos, veroſimillimum erit eum multiplicem ſuam illic ſapientiam patefeciſſe operibus multùm diverſis ab iis in quibus hîc eam ſuſpicimus: atque quamvis unicum tantùm ponamus univerſum: ut enim ingens illa quæ oculis noſtris patet ejus portio, nihil aliud eſt quàm pars *aggregati* illius ex omnibus corporibus latiſſimè extenſi: ita ſi poſuerimus cœleſtium Globorum quempiam ſive conſpectum à nobis, ſive ultra aſpectum, peculiaria eſſe ſyſtemata, non futura eſt ea diverſa multùm ſpeculatio. Cùm ſtellarum fixarum plurimæ longiſſimo intervallo remotiores à nobis ſint, quàm planetæ, non omninò abs re fuerit, ſi dixerimus, ut circa ſolem, è fixarum numero nobis proximum integrum Planetarum ſyſtema movetur, ita quamlibet aliarum fixarum poſſe alterius cœleſtium Globorum ſyſtematis eſſe centrum: cùm præſertim conſtet quoſdam etiam circa planetas: etiam juxta Aſtronomos ſtellis fixis de quibus quoad molem multò inferiores, alios moveri Globos qui ab ipſis quodammodò pendeant: atque ut nihil dicam de *terra*, quam comitatur luna, nec de *Saturno*, qui ſuos etiam habet comites, omninò conſtat quatuor circa *Iovem* gyrare ſatellites: neque prætermittendum videtur, nullum ex ſecundariis illis minoribúſque, ut ita loquar, planetis, circa *Saturnum*, ac *Iovem* motis oculo eſſe conſpicuum: quapropter antiquis Aſtronomis, qui ante inventa teleſcopia floruerint, ignoti omnes fuêre: jam ſi alia ſint ſyſtemata, ut

ira loquar, mundana, præter nostrum, non absque summa veri specie quis existimârit Deum peculiaria præbuisse inexhaustæ suæ sapientiæ exempla in condendis, regendisque iis systematis, quæ fortè & creata sint, & gubernentur modo diverso prorsus ab eo quem in cognita nobis universi parte observamus: præterquam quod *magnes* est minerale quoddam quoad varias dotes, affectionésque non ab omnibus tantùm aliis lapidibus, sed ab omnibus aliis corporibus non *magneticis* adeò diversum, ut vix ex hoc *mundo* nostro oriundus videatur, sed in eum ab alio quasi prolapsus; qui primùm memini Americam detexerunt primo suo in illas oras adventu animadverterunt, licèt animalia plurima, plantásque offenderint, paucissimas tamen posteriorum, ac vix ulla omninò priorum, ejusdem cum animalibus, Europæis speciei.

Jam in aliis hisce mundis, Præterquam quod cogitare possimus primordialem fabricam, eàmve secundum quam omniscius Architectus partes materiæ ipsorum primùm contexuit, à nostri systematis structurâ, admodùm fuisse diversam: præterea inquam latissimum meritò quis concipiat discrimen subsequentia inter phænomena, effectúsque in quopiam illorum systematum productos, eósque quos in systémate nostro vulgò intuemur, licèt admitteremus duas tantùm trésve motûs localis leges in mundis iis ignotis, à legibus in *nostro* vigentibus diversas. Si enim exempli gratiâ supponamus integrum quodque corpus, sive simplex, sive compositum, magnum. aut parvum, motivam semper facultatem retinere, ut Philosophi plerumque de anima censent, cùm humanum corpus movit, utque Epicurei, aliique multi de atomis, ubi semel sese mutuò impulerint, sentiunt, vis hæc ciendi alio in corpore motûs, conservato interim *moventis* motus tanti videbitur momenti iis, qui animadvertunt causarum secundarum, quæ naturæ phænoma producant, primam ac principem esse motum localem, ut statim admissuri sint, ea phænomena mirum in modum diversa esse oportere, utpote à causis primariis insigniter adeò discrepantibus orta.

Neque abs re fuerit, ut alium variandi motûs modum addamus, si conceperimus Deum creasse quasdam materiæ partes ex se quiescentes, ut Cartesiani, aliíque plurimi Philosophi materiam naturâ quietam volunt, atque ad quietem determinatam, donec externi agentis vi compellatur ad motum, alias tamen materiæ partes facultate quadam donasse non absimili ei quàm principiis suis ascribunt Anatomistæ, quæ perpetuò moveri ipsi volunt proprium ipsorum motum nihil prohibente eo quem quiescentibus excitant in corporibus: Legésque hunc in modum propagandi motum per corpora aliæ fortè fuerint ab iis quæ in mundo nostro sunt constitutæ, ita ut media tantùm pars, aut minor etiam, puta tertia motûs *hic* ab uno corpore talis molis, & velocitatis alii, quod quietum offendit, aut lentius motum communicati, transferenda sit *illic* à movente, ad

corpus quod impellit licèt reliquæ omnes circumſtantiæ præter leges motûs eædem ſupponantur : neque abſurdum quid adeò eſt quàm prima ſtatim fronte videtur , ejuſcemodi ſuſpiciones fovere : in vulgari enim Philoſophia præterquam quòd motus localis Theoria imperfectè ad nodùm propoſita ſit non modò nullæ ipſius leges benè, ſed ne conſtitutæ quidem adhuc ullæ omninò ſunt.

Quod autem ad Carteſianas motûs leges attinet, licèt nôrim à multis eas doctis eſſe receptas , eos tamen ſuſpicor ſummâ potiùs præſtantiſſimi illius Mathematici authoritate motos , quàm ullâ , quæ convincat , ipſarum regularum evidentiâ : cùm mihi quidem earum quædam ob rationes ad alium locum ſpectantes nec manifeſtæ experientiæ, nec ſolidarum rationum teſtimonio confirmari videantur : quod jam ad regulam motûs Carteſianam maximè utilem ſpectat , quæ ſcilicet aſſerit *eandem ſemper in mundo motûs quantitatem eſſe cum corpus movens quodcumque, tantum omninò motûs ſui deperdat , quantum in alio producit :* ejuſdem allata à *Carteſio* probatio ab immutabilitate Dei cùm ducta ſit, metaphyſica mihi nimiùm videtur , neque multùm valida , vereor enim nè latitudo , proprietateſque divinæ immutabilitatis non ſint nobis adeò notæ ut hoc in caſu ab his argumentum, & à *priori* quidem ducere *Carteſio* liceat : quî autem regula hæc à *poſteriori* demonſtrari queat, non video : prætérquam enim quòd in dubium revocari poteſt utrùm conveniat necne experientiæ variis in exemplis quæ afferri poſſent communicatarum in hoc orbe ſublunari motionum , neſcio quo noſcamus experimento regulas eas quibus motus in cœleſtibus mundi regionibus propagatur , inter omnia ea corpora , quæ æthercam , facilè ſanè maximam *univerſi* partem conſtituunt : cùm itaque Carteſianarum regularum veritas , neque à priori , neque à poſteriori demonſtretur , non video cur rationi diſſentaneum fuerit peculiares quaſdam alias leges *motûs* aliis in *ſyſtematis* & eſſe poſſe , & concipi, idcircò tantùm quòd à Carteſianis diſcrepent, quarum pleræque, ut veriſſimè dicam , necdum ſunt demonſtratæ.

At licèt, ſi hypotheſes , & conjecturas admittamus quales eæ ſunt quas ſuperiùs commemoravimus , nequaquam ſanè abſurdas, non parùm conducere poterunt ad augendas noſtras de rebus divinis ideas ; nihil tamen cauſæ eſt cur ad ſpatia imaginaria ultra mundana confugiamus, ut certi ſimus effectus potentiæ , ſapientiæque Dei , ſuis dignos eſſe cauſis, neque adæquatè à nobis intellectos , ſi attentiùs obſervemus innumerabilem illam ac ineffabilem corporum varietatem, ex quibus vaſtiſſima hujus univerſi moles conſtat. Cùm enim maximus omninò eorum numerus ſit, quæ tot diſtinctarum inſtar machinarum haberi poſſint , harúmque plurimæ admodùm complicatæ utpote ſubordinatas non paucas complexæ : dum advertimus hæc omnia , reliquámque mundanam materiam, quovis momento , ſuſtineri , regi, gubernari conformiter naturæ ſuæ, legibúſque

búſque catholicis univerſi, dum advertimus inquam *ens* exiſtere quod & ubique & ſemper hoc præſtet omniáque tum abſque errore, tum abſque intermiſſione gubernet: dum inquam hæc omnia attentiùs perpendimus & ſummè venerari, & ſubmiſſimè adorare ſupremum hoc numen cujus hæc omnia nutu fiunt, omninò par eſt.

Non prorſus immeritò olim Epicurei audacter divinæ providentiæ fidem ex eo capite convellebant, quod concipi nequeat, atque adeò incredibile videatur, tot diſcrepantibus diſtrahentibúſque Deos occupationibus poſſe eſſe pares, ut ſcilicet exigente rerum natura ſolem uno in loco lucere juberent, in alio decidere cœlo pluviam, in alio ſpirare ventos, in alio micare fulgura, in alio ruere fulmina, aliáque denique corpora tum agere, tum pati ſuis conformiter naturis: nos itaque qui certis argumentis convicti credimus Deum reipsâ facere quæ iſti Philoſophi fieri à quocumque demum agente non poſſe exiſtimabant, noſtro planè deſumus officio niſi pervadentem omnia ſapientiam ſuſpiciamus venerabundi, quæ ad extremos univerſi fines extendat ſeſe, reipſáque efficiat quod ne concipere ſe quidem Philoſophi arbitrabantur: hæc itaque omnia id omninò à nobis exigunt ut his difficultatibus quas ipſi quidem ineluctabiles, juſtámque proinde infidelitatis ſuæ excuſationem arbitrabantur, alliciamur nos moveamúrque vehementiùs, ad ſupereminentis illius *ſapientiæ* venerationem, quæ nullo eas negotio ſuperat. Quædam divinæ ſapientiæ potentiæque vidimus veſtigia in iis quæ corporeas circa Dei creaturas obſervavimus.

At facilè quis admiſerit divinas quaſdam perfectiones non tam accuratè exprimi, aut deſumi potuiſſe ex corporeis creaturis quàm ex rationali, ac immateriali animâ hominis, aliiſque *entibus* intellectu præditis: ut imago pomi, aut ceraſi, aut character numeri non tantum artis admittit, quantum pictor exhiberet in imagine, paſſiones animæ legéſque opticas, proportionéſque pleniùs exprimente: nec à ratione alienum fuerit, exiſtimare ſi æquè prope incorporeas Dei creaturas, ac corporeas, inſpicere-mus, obſervaturos nos, quemadmodùm ſpiritus corporibus longe nobiliores ſunt, ita ſapientiam Divinam eorum regimini intentam, eſſe luculentiorem, ſplendidiorémque eâ quàm in fabrica, regiminéque corporeorum ejuſdem operum meritò prorſus miramur: portio enim materiæ quantumvis ſubtilis, affabréque contextæ, nihil futura aliud eſt quàm machina intellectu, ac voluntate deſtituta, intellectu inquam ac voluntate propriè dictis: ejus porro excellentia, diſtinctióque, aliis à corporibus etiam craſſioribus, minúſque perfectis è mechanicis tantùm affectionibus, putâ mole, figurâ, motu, connexionèque partium repetendæ erunt: quæ neque ſeipſas movere, neque regere, ſiſteréque proprium motum queunt, cùm veri ſpiritus, quo hic nomine immateriales ſubſtantias intelligo, præditi ſint largitore Deo, intellectu, voluntatéque ſuam ad

naturam ſpectantibus, interníſque principiis quibus hoc vel illo agant modo, vel ab agendo deſiſtant pro arbitrio: licet autem habeat Deus, ut ſolus omnium creator ſubſtantiarum, ac ſiquidem ipſi viſum fuerit, abſolutum in omnes creaturas, tum materiales, tum ſpirituales exercere Dominium poſſit, cùm tamen voluerit ſpiritus conformiter inditæ ipſis naturæ, (quæ voluntatem ſimul ac intellectum comprehendit,) regere, ac creare ejuſmodi potentia, libera, intelligentiáque entia bonos puta & malos Angelos, ut nihil jam de hominibus dicam, quos ita gubernet, ut quocumque ſe gerant modo, gloriæ ſuæ inſtrumenta ſint, cui eorum plurimi non minùs ſubtiliter quàm pertinaciter ſeſe opponunt: hæc inquam omnia ſapientiam requirunt, providentiámque, longè ſuperiorem eâ quæ in *entium* merè corporeorum formatione, regiminéque eluceſcat: inanimatæ enim machinæ ita fabricari queunt, ut noſtro tantùm pro arbitrio agant, cùm Angeli, animæque rationales agendi pro arbitrio pleriſque in caſibus libertate gaudeant: unde faciliùs multò peritus horologii rotatilis artifex horologii periodos quàm filii ſui affectiones actionéſque reget.

Animadvertendum autem hîc loci Angelos ſive bonos, ſive malos, eſſe entia admodum intelligentia, atque actuoſa, eorúmque quemlibet præditum eſſe intellectu innumerarum pene notionum, graduum, ac variationum cognitionis capaci, ac voluntate pariter non paucioribus actibus producendis pari: quæ cùm intellectum variè afficiat, variè quóque contra ab eodem afficitur: quod ut præſenti ſcopo applicemus, cùm quilibet Angelus ſucceſſivè capax tot diſcrepantium *moralium ſtatuum* ſit, haberi poteſt ut diſtincta quodammodò ſub genere intellectuali ſpecies.

Vel unius autem *Dæmonis* regimen, tam arduum fortè opus futurum eſt, nec minùs ſapientiam, potentiámque Dei illuſtrabit quàm regimen totius ſpeciei inanimatorum corporum, puta lapidum, aut metallorum: quæ naturâ ſuâ ad ſtrictam cum primordialibus motûs legibus à creatore ſemel conſtitutis conformitatem determinantur: à quibus ut declinent, nulla propria ſua, quâ carent, voluntate moveri poſſunt.

Sacra nos Scriptura docet in œconomia *ſalutis* noſtræ tantùm multiplicis divinæ ſapientiæ elucere ut ipſi etiam Angeli hæc ſcrutari myſteria deſiderent: quando *Servator* noſter, cùm dixiſſet diſcipulis ſuis neque diem neque horam futuri ſui adventûs ad judicium (utrum Judaicæ nationis, an totius mundi, non hîc inquiro) cuiquam adhuc innotuiſſe, ſubjungit ne Angelis quidem ipſis in cœlo, ſed patri tantùm ſuo, indiciis haud obſcuris inſinuat eos ſummâ præditos eſſe notitiâ, longéque humanâ ſcientiâ ſuperiore, quam fortè etiam ob cauſam eos *Angelos lucis* alibi ſcriptura appellat, docemur quoque ſacris in codicibus bonos Angelos eſſe numero prope infinitos, at ut diverſorum ordinum ſunt, cùm quidam

ſint Archangeli, quidam particularium imperiorum, ac nationum Principes, ita etiam diverſa admodùm ipſis aſſignata tum in terra, tum in cœlo, officia, atque ejuſmodi interdum, quibus teneantur ut impoſitam ſibi provinciam tueantur, oppoſitas promovere partes: ex iiſdem ſacris codicibus, dum diſſerit de Diabolo ejúſque Angelis, de dracone magno qui tertiam ſtellarum partem è Cœlo caudâ ſuâ traxit in terram, de integra Dæmonum unicum hominem poſſidentium legione, variiſque aliis, quibus hìc non immorabor; ex ſacris inquam ſcripturis concludere meritò poſſumus eſſe politicum quoddam in regno tenebrarum regimen, ejúſque monarcham eſſe præpotentem, undè princeps hujus mundi dicitur ac quidam è ſubjectis ipſi ducibus, * *principatus, poteſtates, rectores* tenebrarum hujus mundi, *&c.* Hinc etiam patet ipſius ſubditos eſſe multitudine innumerabiles, eſſe ſummos Dei, hominúmque inimicos, unde *Diabolus* adverſarius nominatur, tentator, homicida ab initio, eos pariter fallaces eſſe, ac ſubdolos, unde *Diabolus* pater mendaciorum audit, antiquus ſerpens, ejúſque ſtrategemata dicuntur, aſtutiæ, fraudes, *profunda ſatanæ*: conſtat quoque ipſorum malitiam, ut magna eſt, ita maximè actuoſam eſſe, unde * circuit Dæmon tanquam leo rugiens quærens quem devoret: cùm hæc ipſæ nos doceant ſcripturæ, licèt concluſiones meum in ſcopum inde natas ſubjungere jam non liceat, non immeritò exiſtimare poſſumus, ſi divinæ ſapientiæ in mundis Diabolicis, ac Angelicis, aut *magnis* ut loquimur *communitatibus* introſpiceremus, in admirationem nos rapiendos, dum intelligeremus quî intelligentia ejuſmodi libera, præpotentia, atque immortalia *agentia* nulla illatâ naturæ ſuæ vi, jam variè conſpirent ad leges implendas, præſcriptáque à magna illa *theocratia* munera, quæ non tantùm ad omnia corporum genera extendit ſeſe, ad homines, ad hunc illúmve ſpirituum ordinem, ſed totam, quanta eſt, complectitur creationem, aut ipſum creaturarum Dei *aggregatum*. Nec minùs reipsâ in laudem divinæ ſapientiæ cedit, quòd voluntarias etiam, aſtutáſque fortè vel maximè malorum hominum ſpirituúmque ipſorum nequam actiones ad præſcriptos ſibi ſapientiſſimos, æquiſſimóſque fines dirigat, quàm in honorem fabri navalis, aut Navarchi cederet, qui navem eo genio conſtrueret, eáque arte dirigeret, ut non tantùm collaterali vento, ut vulgò fit, ſed vento etiam contrario, furentíque propoſitum ad portum navigaret.

Non omninò abs re fortè fuerit præoccupare hoc loco quod certiſſimè futurum eſt, atque hìc paucis diſſerere de diffuſa illa, illuſtríque divinæ tum ſapientiæ, tum juſtitiæ, miſericordiæque manifeſtatione quam tremenda illa extremi ac generalis judicii dies effectura eſt: cùm probi cujuſque Chriſtiani oculis patentiùs latiúſque proponetur objectum quam Chriſto ipſi proponebatur, dum ſimul ac ſemel, unóve quaſi intuitu omnia mundi

* Eph. 6. 12. * 1. Pet. 5. 8.

mundi regna contemplaretur, cùm numerosiorem, nè dicam numero quovis majorem intuebimur cœtum, quam is erit qui conflatus dicitur, ex omnibus populis, nationibus & linguis ad dedicandam auream *Nabuchodonosoris* imaginem confluentibus.

Die illo decretorio, die illo magno cùm tota *Adami* propago terribili tubæ clangore ab Archangelo convocabitur, à remotissimis sæculis, maximéque dissitis mundi climatis: cùm inquam præter collapsos Angelos humani omnes qui unquam vixère actores, simul in Theatrum prodibunt, cùm mortui resurgent, librique aperientur, hoc est Cœli, conscientiæque testimonia, tum *sapientia* Dei meridianâ clariùs luce fulgebit: constabit tum Divinam providentiam non ea tantùm quæ privatos homines, privatas familias, minorésque hominum so cietates spectant, accuratissimè curasse, sed fata etiam regnorum, ac rerum publicarum, revolutiones nationum, ac imperiorum, sciemus *ineffabilis sapientiæ* præscripto contigisse. Magni porrò *politici* qui divinæ quasi imposituros providentiæ, subtilitate se suâ existimârunt, iisdem, quos paraverant, laqueis irretitos sentient, consiliáque sua omnia stultitiæ nomine damnata: neque in eorum situm erit potestate, prohibere ne omnes homines sciant, dum suos ipsi perquam astutè fines prosequerentur, divinis reipsâ vel nescios consiliis inserviisse.

Subtiles autem ii Hypocritæ, qui religionis pallio ambitionem, *secularia*que desideria, ac consilia contegebant, eo religionem modo quem ipsi sibi nunquam proposuerant, his eversis promoveri comperient.

Non immeritò magnæ opus peritiæ reputatur, complicatam admodùm machinam, regere puta percelebre *Argentinense* horologium, aut navem bellicam, licèt nulla hujus aut istius pars, quod nulla adsit anima, ob finem agat: eóque difficiliùs hoc negotium est, magísque in laudem conductoris cedit, quo intricatior structura, numerúsque partium, ex quibus machina constat fuerit. Quàm mirabilis itaque in oculis nostris futura est ea sapientia, providentiáve, quæ tot mille machinarum milliones, machinarum inquam voluntate præditarum ita regat, dirigátque; ut, quod extremus denique rerum eventus probabit, dignis divinâ providentiâ, sanctitate, justitiâ, bonitatéque consiliis subserviant.

Ut verbo dicam, ubi omnes actores, qui suas in Theatro hujus mundi personas egerunt, prodierint, omnísque dissimulatio sublata fuerit, fraudes detectæ omnes, cordáque & consilia patefacta, tum ubi viderimus totam hanc tragediam, ab ipsis temporum initiis super terram actam, ita excogitatam fuisse continuatámque à magno illo mundi, hominúmque creatore, ut infinitè penè variæ earum actiones, oppositáque consilia, (ple-

Luk. 4. 5. *Dan.* 3. *Revel.* 20. 12.

(plerumque absque consensu, at sæpe etiam contra) ad dignam Deo conspirationem concurrerint; ubi hæc inquam omnia inspexerimus paulò attentiùs, pervadentis omnia, adeóque profundæ sapientiæ partus ea dicemus ut mirabundos fateri nos necesse futurum sit divino tantùm omniscióque intellectu comprehendi ea potuisse.

Observâris fortè inter varia à me divinæ sapientiæ allata exempla, œconomiam salvatorum à Christo hominum obiter tantùm à me fuisse commemoratam: quare præmonendum te censeo, licèt ob rationes vocè vivâ si libuerit tradendas, argumentum quod tot à Theologis tractatum est, à me, qui Laicus sum, non attingendum censuerim; non idcircò tamen illud à me prætermissum, quod inferius illud putarem aliis divinæ sapientiæ manifestationibus de quibus consultò hic disserui.

Plura enim, ut mea fert opinio, quàm plerique animadvertant divina attributa, ad humani generis redemptionem peculiari quovis, distinctóque modo concurrunt: quorum cooperationem tam mirabiliter divina direxit sapientia, ut redemptionem Apostolus meritò dixerit magnum pietatis mysterium, nec minùs gratitudinem nostram, quam stuporem promeritam.

Non equidem nescio plurimos non ineruditos Theologos fusè hoc de argumento, ac quosdam laudabiliter quoque egisse: verùm est cur dubitem num eorum plerique in vitandis circa idem erroribus feliciores fuerint, quàm peritiores in recludendis, quæ continet, mysteriis: magno redemptionis humanæ operi characteres quidam, vestigiáque divinæ sapientiæ, adeò conspicua, nè dicam fulgentia impressa quædam sunt, ut ea *fidelis* quivis nec lynceus admodùm discernere queat: sed quædam pariter in hoc altissimo, amplissimóque Dei opere profunda Dei, ut phrasi scripturæ utar, Βάθη τοῦ Θεοῦ reperias, tantúmque divinæ sapientiæ mysterio involutæ, ut omnino perarduum existimem, quantumvis illustrata mens fuerit, fusè dignéque tam vasto, abstrusóque super argumento agere: cùm enim mecum ipse perpendo, plurima quempiam, ut hoc præstet, scire debere de naturâ spirituum in Genere; déque ipso etiam eorum parente Deo ipso; de intellectu, voluntate, *&c.* De anima hominis; de statu *Adami* in Paradiso; de sequenti ipsius lapsu; de hujus in posteros influxu; de naturali, aut arbitraria ulciscentis se Dei justitia; de causis consilióque Dei pœnas infligentis, instar creditoris, rectoris, aut utriúsque; de admirabili, ac incomparabili Christi mediatoris persona; de dotibus officiísque ipsi ut hominis lapsi redemptori competentibus; de naturis fœderum, conditionibúsque eorum quæ Deus cum hominibus iniit, sive operum, sive gratiæ; de divinis decretis ad ultimum hominis statum comparatis; de arcanis potentissimísque divinæ gratiæ in mentem operationibus; de modo quo Dei spiritus in animas hominum agit, hominum

D inquam

1.Tim.3.16. 1. *Cor.* II. 10. 1. *Cor.*1.27.

inquam quos conversos, primùm *sanctificat*, tum *glorificat*, ut paucis dicam tot sunt hic mysteria, (multa enim intacta reliqui) arduæ adeò speculationis; apta tamen quæ discutiantur ab eo qui fusè solidéque de redemptione hominum per Christum tractare voluerit, ut cùm hæc omnia in mentem revoco cum Divo *Paulo* has in voces erumpam, *quis in ista sufficiat?* tantúmque abest ut demirer plerosque hoc super argumento scriptores, ac Theologos quosdam divinam non sat manifestâsse sapientiam, magno in hoc opere contentam: ut quòd ea opus hoc perfecerit eo admirabili quem Deus elegit excogitavitque modo, præcipuam ferè mihi, & maximam sapientiæ ipsius suspiciendæ ansam præbeat: atque exploratum mihi omninò est luculentissimum esse sapientiæ specimen quòd Deus inflexibilem suam justitiam, exuberantem misericordiam cæteráque omnia designatæ hominum salvationi contraria in speciem, reconciliarit eò usque ut ad humanam omnia redemptionem concurrerint: nullum siquidem est problema, aut in *Diophanto Alexandrino*, aut *Apollonio Pergeo*, in Algebra, aut Geometria tam difficile solutu, nec quod requirat simul attentum ad plures proportiones, congruitatésque eidem scopo subservientes, animum quàm requirat magnum hoc problema ab infinita Dei bonitate divinæ sapientiæ propositum; redemptio scilicet perditi, perversíque generis humani conditionibus in Evangelio declaratis quæ, promovendæ simul ac semel tum divinæ Gloriæ, tum humanæ felicitati aptissimè quadrant.

Licèt quæ hactenus de divinæ potentiæ sapientiæque magnitudine dicta sunt, meritò nobis persuadeant attributa hæc divina prorsus esse, venerationémque proinde nostram promereri, omninò tamen fateri me necessum est, factam eorum à me descriptionem varias ob causas mutilam esse ac imperfectam: primò enim non ea omnia allata sunt, quæ ad declarandam eorum excellentiam afferre ipse potuissem, quia alibi, eodem de argumento egeram, satiúsque ducebam, in medium quæ prius non dixeram, adducere quàm paginam hanc superfluis, molestisque repetitionibus implere: quamvis autem alius quispiam me longè aptior, aut hominum omnium eloquentissimus, vel Angelus etiam aliquis *divinam sapientiam*, pro merito declarandam exponendámque susciperet, imparem longè humeris suis provinciam hanc sentiret, cùm divinum hoc attributum nativis depingere coloribus minimè posset. Quam enim, quantámque *ens omniscium* adhibuerit sapientiam ab infinito tantùm comprehendi, adeóque & describi intellectu potest: præterea sapientiam Dei in operibus creationis, providentiæque lucentem, comparatè ad ipsas, non ad nos contemplatus sum: sunt enim hæc attributa ex se excellentissima, eóque nomine *entium rationalium* quà talium admirationem, laudésque promerentur: ut merito *Zeuxis*

Apellis

Apellis peritiam celebravit, recentioresque Geometræ, ac Mechanici *Archimedem* suspiciunt: at in hac *irrelativa* divinorum operum contemplatione cùm humana mens, iis tantùm quas detegit, excellentiis intenta sit, non eo inscitiæ suæ si divina cum scientia intellectúque comparatio instituatur, sensu afficitur, quo haud dubiè afficeretur, si attentiùs perpenderet, quantam eorum quæ speculatur, partem ignoret, quámque obscura mutiláque, quæ detexit, cognitio existat: sed præter paucissimorum imperfectam hanc, ad quam coactus sum, mancámque divinorum attributorum descriptionem, addam insuper duobus me tantùm esse immoratum, cùm sat nobis perspectum sit, varias in Deo alias existere perfectiones, ut præter incommunicabiles has, *aseitatem, dependentiam*, bonitatem erga creaturas omnes, misericordiam in peccatores, justitiam, veracitatem, *&c.* Atque ut dudum observavi, non immeritò cogitare possumus, diversa in eo attributa, adeóque & perfectiones esse posse: quorum nullam nos habeamus jam notitiam, imò ne levissimam quidem conjecturam: cùm inexhausta divinæ naturæ fœcunditas tanta sit, ut minimam fortè tantùm infinitæ potentiæ operum partem attingamus, potentiæ inquam quàm infinita comitetur sapientia, quam ad liberalem sui communicationem æqualis exuberánsque bonitas excitet, moveátque: atque equidem nondum video cur dicere non liceat, notione, ideáque Dei in nobis, ac quorundam quæ jam noverimus attributorum ope posse nos in genere concipere alias in eo quas speciatim ignoramus perfectiones: cùm eorum quæ novimus attributorum licèt *irrelativa*, ut ita loquar, qualia sunt aseitas, æternitas, simplicitas, independentia, *&c.* Merâ speculatione, ac simul quodammodò innotescere possint; diversa tamen relativa attributa, seu perfectiones sunt, quæ gradatim tantùm ac *successivè* cognoscuntur, ac quasi experientia eorum quæ reipsa erga creaturas Deus præstitit: ut ipsa etiam Dei misericordia *Adamo* ante lapsum incognita fuit: divinâque in servandis promissis fidelitas, (ut cum *Messiam* se in *plenitudine* missurum promisit) non innotuit, ne dicam innotescere non potuisse, nisi temporis progressu, cum promissorum quodpiam impletum est: quare cùm quædam Dei perfectiones requirant, aut supponant ipsas creaturarum naturas, ac conditiones, actúsque aliquarum ex illis erga eum, non minùs quam ipsius erga ipsas: cum nos quibus certum omnino esse nequit ipsum varia creaturarum genera non fecisse, variásque ad eas habuisse relationes juxta varios earum status, ac conditiones, nobis prorsus ignotas, nescire non possumus, attributorum quædam quæ circa creaturas Deus exercuit, nostræ fortè notitiæ esse adhuc subtracta.

Sed sive nota, ignotáque attributa, pauciora, aut plura putanda sint, nemo inficias ierit, naturalem ac genuinum omnium divi-

narum illarum perfectionum cumulum quas sub distinctis nos notionibus apprehendimus, quia easdem uno quasi intuitu divina in essentia intueri nequimus, gloriosissimam constituere majestatem, quæ quàm maximè demissam magni illius creatoris operum venerationem exigat: colligere porrò licet è nonnullis præcitatorum textuum, Angelos inter meras creaturas, longè excellentissimos, scientissimósque, sacris in codicibus exhiberi, ut assidue occupatos non tantùm in obsequendo, serviendóque, sed in laudanda, adorandáque etiam divina majestate: quinetiam ipsum Angeli nomen in linguis primitivis novi veterísque testamenti, ministerium sonat: Hebraicum enim *Malach*, Græcúmque ἄγγελος nuncium propriissimè significat: ipséque Christus in præstantissimo suo illo precum omnium exemplari insinuat demissione summâ, lætitiáque divinam in Cœlo fieri voluntatem.

Cùm Christiani moneantur, dirigantúrque, ut optent ut Angelorum in Cœlo obedientiam imitentur ipsi in terris: ut autem conservos seipsos vocant, ita Cœlestes hi, ut ita loquar, legati minima etiam quævis, quod fortè quis non existimaret, munera obeunt, considerant enim potiùs, à quo, quàm ad quem, aut circa quid missi sint: primus igitur, quem quidem sciamus, ad privatum quempiam missus Angelus is fuit, qui ad *Hagar* legatus est, mancipium, & fugitivam mulierem sitique in Eremo jam penè confectam, qui eam ad puteum aquarum limpidarum dirigeret ac quidpiam ipsi de filio suo nunciaret: alius Angelus exhibetur asinam contra falsum Prophetam quasi protegens. Quinetiam de Glorioso hoc creaturarum ordine in Genere docet nos scriptura, eos omnes administratorios esse spiritus missos ut iis qui salutis hæredes futuri sint, ministrent.

Quamvis Angeli summâ hìc appareant interdum Gloriâ, stuporem tamen, venerationem, aut terrorem etiam incutere solent viris etiam præstantissimis quibus apparent, ut ex variis scripturæ locis colligere est, ubì docemur eorum præsentiam mirabilem comitari plerumque Fulgorem, atque in *Apocalypsi* 18. 1. eorum unus inducitur gloriâ suâ terram illuminans: licèt autem eorum multitudo tanta sit, ut myriades interdum, interdum legiones eorum commemorentur, atque alibi scriptura inducat *millia millium*, & decies millies millia decem, Cœlestes tamen ii aulici, qui si cum hominibus comparatio instituatur, Gloriosi adeò sunt, nósque tum rerum intelligentiâ, tum innocentiâ tanto superant intervallo, cùm circa Thronum Dei apparent, juxta visionem Prophetæ, qui duobus regibus Judeæ, & *Israëlitarum*, asseruit, vidisse se Dominum sedentem in throno

Revel. 19, 10. *Gen.* 21. 17, &c. *Num.* 22. 33. *Heb.* 1. v. 17. *Dan.* 9. 11. 17. *Luc.* 1. 29.

throno suo, totúmque Cœlorum exercitum stantem à dextris, & à sinistris, astabant non contemplabundi tantùm sed, ut *Daniel* disertis verbis ait, ut ministrent, atque in ipsa *Isaia* visione Seraphini exhibentur velantes facies suas coram magno suo factore in sublimi suo solio sedente, quorum haud dubiè munus est summâ demissione venerari, ac celebrare tam fulgentem majestatem: dum autem sibi invicem inclamare dicuntur *Sanctus*, *sanctus*, *sanctus est Dominus Deus exercituum*, *plena est terra majestatis Gloriæ ejus*, non est cur summam hanc Angelorum venerationem miretur quisquam, cùm, quoties honorifica de re quapiam opinio non ab ignorantia, sed ab ipsa rei cognitione oritur, quo major est hujusce cognitionis augendæ opportunitas, eò majore veneratione, id, quod miratur, objectum, *ens intelligens* prosequetur: hæ perfectiones ejusmodi sunt ut Angelicus etiam intellectus capere eas nequeat: ut enim linea quantumvis secundùm longitudinem protracta superficies fieri nequit: ita creatæ perfectiones quantumvis crescant, nec divinæ unquam, nec divinis æquales evadere queunt: ac creaturæ quidem umbratiles tantùm, ut ita loquar, atque arbitrariæ magni creatoris imagines sunt. Quædam fateor perfectionum ipsius quasi sigilla in iisdem reperias, quibus quidem ad divini exemplaris contemplationem intellectus excitetur, sed quæ vix veræ, ac genuinæ ejusdem imagines dici queant: ut imago horologii, hominis, &c. Aut nomen ipsum, calamo atramentóque conscriptum, veram perfectámque rerum ideam non exhibet, quarum internam constitutionem superficies exhibere nequit, sed intellectum tantùm ad cogitandum de iis, ideámque perfectiùs effingendam movet: quod autem de creaturis in genere dixi, de ipsis etiam Angelis dictum puta: qui multis quidem partibus cæteris creaturis superiores sunt; at earum tamen ordinem quia non transcendunt, infinito intervallo à divina natura distant: ut licèt *mille*, numerus major sit longè quàm *decem*, *millióque* major numerus quàm *mille*, hi tamen omnes numeri ab infinito infinities dissident; cùm alioquin numerus finitus, quo major differt à minore, sui accessione numerum finitum efficere possit infinitum: ut autem quæ de Angelis dicebam, resumam, non abs re fore putavi si commemorarem, & naturæ eorum nobilitatem, & splendorem apparitionum, summámque eorum venerationem, ac pietatem erga creatorem: remota enim ex quadam cum aliis comparatione æstimare solemus.

Quemadmodùm recentiores Philosophi docent, Solem & Lunam sub ortum, & occasum videri nobis majores, magísque à nobis dissitos quàm cùm meridiano propiores sunt: quando enim

1. Reg. 22. 10. 19. Dan. 7. 10. Isaias 6. 2.

in horizonte sunt eos intuemur tanquam ultra montes , longósque terrarum aut marium tractus consti utos , quos vastissima esse objecta scimus , nos inter tamen ac Cœlestes Globos interpositos , adeóque & nobis iisdem propinquiores : Cùm itaque Angelos nobis imitandos sacra scriptura proponat , exhibita supremo enti ab excellentissimis iis spiritibus , nobis teste Divo *Petro* potestate superioribus , reverentia, mortales admoneat summæ illius , quam eidem debent venerationis, doceátque nos , quoties aut de Deo loquimur , aut Deum alloquimur, interiùs agnoscere , verbísque exprimere , distantiam illam infinitam, perfectissimum inter , ac omnipotentem creatorem , ac creaturam imperfectissimam , atque adeò infirmam ; Deúmque summè sanctum inter, hominémque summè peccatorem.

Si quam propositæ superiùs de diversis mundis conjecturæ probabilitatis speciem præse ferant , non fuerit quoque absimile vero in iis systematis , varias creâsse* Deum creaturas quarum fabrica motúsque, adeóque & proprietates & operationes plurimùm discrepent ab operationibus earum creaturarum quæ nostrum *mundum* incolunt : varia autem artificia , ex quibus diversa illa nascuntur discrimina tot futura sunt exempla, ut & effectus , multiplicis sapientiæ , magni rerum omnium creatoris , aut juxta textum hebraicum , *Iotzer haccol* totius universi factoris. Sed ut nunc quidpiam addam quod propiùs spectet ea quæ de divino spirituum regimine postremò disseruimus : quantum *architectonica* hæc , ut ita loquar, *sapientia* , creatrix, rectrixque, adeò innumerabilium , ac discrepantium creaturarum extollenda est , si mundos alios aut vortices , de quibus haud ita pridem,partésque nostri inconspectas , aerem puta , & æthera intelligentes incolant licèt non visibiles populi : licèt enim scriptura videatur disertis verbis duplex tantùm spirituum genus agnoscere , bonos scilicet aut Angelos qui totius sibi generis nomen vindicârunt,& malos , aut Apostatas , qui vulgò *Diaboli* dicuntur: horum enim spirituum notitia homines propiùs spectat.

Ipsamet tamen scriptura , quæ in historia creationis Angelorum creationem ne insinuat quidem disertis verbis , atque alibi tum bonos , tum malos ut diversorum ordinum exhibet , quantum ex diversis , quæ ipsis impertitur , nominibus conjicere licet , scriptura inquam non negat nullos alios esse spiritus præter eos quorum mentionem facit : quare nullâ scripturæ illatâ injuria , existere ejuscemodi affirmare licebit , si quando id nobis aut ratio , aut experientia probabile reddiderit : neque omninò simile vero videtur , dum terraqueum nostrum Globum , aerémque spiritus plurimi frequentant , omnes cœlestes Globos , quorum plurimi mole nostrum exsuperant , omnémque æthream , aut fluidam mundi partem Globis omnibus tum cœlestibus , tum terre-

* *Jer. l.* 1. 19.

terrestribus majorem, incolis omninò carere: non vacat hîc antiquorum tum orientalium, tum Græcorum Scriptorum, maximè Pythagoreorum, ac Platonicorum opiniones proponere: quorum magistro hæc de Dæmonum multitudine sententia ascribitur, [quo nomine non malos tantùm spiritus intelligebant] qui in superiore mundi regione viverent. Δαίμονες ἀέριον γένος: non pronunciabo audaciùs de genuino duarum illarum scripturæ phrasium sensu, ubi de regni fanatici capite Dæmone agit, quem vocat principem potestatis aeris; vox autem aer apud Hebræos latissimè accipitur, ac sæpè pro *Cœlo* usurpatur, & quando agit de magnis Evangelii adversariis, quos vocat *spirituales nequitias*, aut potiùs, ut textus Syriacus habet, spiritus nequitiæ hoc est spiritus nequam, non in locis excelsis, ut explicant nostri traductores, sed in Cœlestibus: licèt autem, ut insinuabam, duos hosce textus ad directam conjecturarum mearum confirmationem detorquere nollem, videntur tamen ii sin minùs exigere, certè admittere posse interpretationem proposito mihi scopo convenientem: quidquid autem sit de Ethnicorum Philosophorum, ac poetarum assertionibus, magni sanè momenti est, quod ab excellentissimo Grotio observatur, qui varios authores Hebræos in hanc rem citat: asserit itaque is opinionem fuisse Judæorum omnia loca à terra ad Cœlum etiam stellatum plena esse spiritibus: si sic se res habeat sapientia Dei ac potestas opinione nostrâ potentiores futuræ sunt, cùm crearit regátque, tam innumerabilem variorum entium diversorúmque generum multitudinem; quorum unumquodque & intellectu ac voluntate præditum sit: cùm præsertim eorum fortè prurima, aut pleraque, atque integri etiam fortè ordines in *via* adhuc sint: in qua libero gaudent arbitrio: qualis erat *Adami* & *Evæ* status in *Eden*, omniúmque Angelorum, antequam eorum quidam primum suum, ut scriptura loquitur, statum ac mansionem dereliquissent: Angelicis autem hisce cœtibus, si addamus turbam puerorum, idiotarum, atque mente captorum, seu insanorum, è quibus licèt omnes sensu quodam creaturæ rationales audire possint, primi tamen plenum rationis usum ætatis defectu non attigerunt, postremi verò hanc exserere facultatem nequeunt ob imperfecta admodùm organa, aut malè disposita, sapientia potentiáque Dei in regimine tot támque variorum cœtuum creaturarum intellectualium eò illustriores, magisque mirandæ videbuntur homini hæc propiùs omnia intuenti.]

Distantia creatorem infinitum inter ac creaturas, limitatos tantùm ac arbitrarios potentiæ ipsius ac voluntatis effectus, tanta est, ut divina attributa, seu perfectiones infinito transcendant intervallo levia hæc earum vestigia, quæ vel aliis creaturis, vel nobis etiam ipsis impressit. Tantæ est Dei natura excellentiæ, ut qualitates quædam sint, quæ licèt perfe-

* *Ephes.* 2, & 2. † *Grot. in Eph.* 2. & 2. *Eph.* 6. & 12. *Epis. Jud.* 106.

perfectiones in homine Deo ascribi nequeunt. Ejusmodi sunt temperantia, fortitudo, humilitas, aliæque quàm plurimæ: quod eò minùs mirum videbitur animadvertenti virtutes quasdam, castitatem puta, fidem, patientiam, liberalitatem, ad hominem tantùm in hoc mortalitatis, ac infirmitatis statu pertinere: quæcunque autem perfectiones simplices omninò, impermixtæque fuerint, nullámque in natura illa incomparabili imperfectionem præsupponant, quales sunt, æternitas, independentia, vita, voluntas, *&c.* Has certissimè omnes possidet: cum primordiale is & exemplar, & author, sit ejus omnis, quæ nobis inest, earum similitudinis: valet enim ratiocinatio hìc Psalmistæ, qui plantavit aurem, non audiet? qui formavit oculum non videbit? qui docet hominem scientiam, non cognoscet? Cùm omnes perfectiones communicatæ creaturis, sive Angelis sive hominibus, aliisque quibuscumque sint divinæ excellentiæ emanationes, non minùs ad Deum spectent, quàm fulgente splendidiùs Sole, dispersi per aerem radii ad Solem spectant in quo uniuntur, & à quo emanant: magnum ergo discrimen perfectiones inter magni creatoris, analogásque iisdem in creaturis perfectiones, ad omnes quæ in utrisque modo admodum diverso reperiuntur, extenditur: ut tamen humanus intellectus plurimi seipsum facit ob sapientiam, ac scientiam, ita nihil aliis in entibus pluris facit, aut in quo minùs vinci velit.

Quapropter ut in priore hujus tractatus parte variis modis inculcabam summam divini intellectus supra humanum, eminentiam, ita non abs re fuerit idem nunc prosequi argumentum, quibusdam, quæ hanc præeminentiam manifestam faciant in medium adductis. Perpendamus itaque, innumera Déum nosse, quæ nos omninò nescimus, cùm non possit non nôsse omnes, quas fecit, creaturas, sive visibiles, sive invisibiles, sive corporeas, sive incorporeas, & quas ipsis indiderit facultates, juxta illud *Iacobi*, cognita sunt Deo omnia opera ipsius ab ipso mundi initio: quin etiam cùm non possit non rescire infinitæ suæ potentiæ atque activitatis suæ sphæram, multa haud dubiè novit quæ esse possunt, quæ nec fecit nec fortè facturus unquam est: sed ne res actu existentes prætergrediar, præter corporatas, atque immateriales creaturas, earúmque facultates, aut potestates, quarum aliquam habemus notitiam, ac præter multitudinem aliarum rerum, quarum particularem nullam habemus ideam, res novit, quas nos aliquatenus etiam novimus, sed modo sibi omninò speciali: quod enim nos ex parte cognoscimus, plenè perfectéque penetrat, quod nos obscurè, dilucidè distinctéque cognoscit ille, quod nos fallibilibus tantùm novimus mediis, is novit certissimè: sed præcipuum divinæ cognitionis privilegium est quod perfectè seipsum Deus cognoscat; hæc enim cognitio non humanum modò, ut inspiratus etiam quispiam fatetur, sed Angelicum etiam superat intellectum: cùm infinitam Dei naturam

* *Psalm.* 94. 10. † *Act.* 15. 18.

naturam infinitus tantùm intellectus comprehendere possit: quod autem attinet ad opera Dei etiam merè corpora, ac minima, nostra eorum notitia, longè inferior est divinâ: licèt enim recentiores quidam Philosophi conati sint perquam ingeniosè rerum corporatarum naturam explicare, allatæ tamen ab iis explicationes præsentem mundi fabricam præsupponunt, legésque motûs in eo constitutas: at Deus speciatim novit & quare, & quî in *universum* hoc planè stupendum efformata *universalis materia* fuerit potiùs quàm in mundum alterius ex innumeris quos condere potuisset, texturæ, & cur hæ potiùs motus leges quàm aliæ constitutæ fuerint, & quî insensibilis materia, ad cujus naturam motûs non spectat, moveatur aptáque fiat, quæ eundem juxta regulas determinatas, quas ipsa non intelligit, transferat, ac propaget: at cùm attentiùs homines contemplantur particularia, & magìs elaborata naturæ opera, ut semina, ováque animalium, aut texturam mercurii, venenorum, antidotorum, *&c.* fatentur suam ingenui ignorantiam, circa peculiares eorum aut producendi, aut operandi modos, suam verò audaciores produnt: sed fortè nosmetipsos, meliùs quàm quæ extra nos sunt, novimus, sed quàm rerum nostrarum ignari simus etiamsi finiendæ nunquam disputationes *Aristotelis*, ac commentatorum ejus, aliorúmque Philosophorum circa animam humanam, medicorúmque & anatomicorum circa mechanismum, & Theoriam humani corporis, id ipsum, sat supérquè non declararent; facile ostendi possit, ut alio in tractatu ostensum est ex ipsis conditionibus ad unionem corporis animæque requisitis: quæ cùm arbitraria primùm Dei institutione constitutæ sint, nihilque his comparandum natura proferat, modus, terminúsque mirabilis hujusce unionis ænigmata sunt Philosophis: sed innotescunt haud dubiè luce clarius meridianâ uni institutori, ac quamdiù perseverat, ejusdem conservatori: variæ insuper sunt divinæ humanam supra cognitionis præeminentiæ quas hic prætermitti non oportebit: primo enim homines pauca tantùm simul ac semel percipiunt, paucísque tantùm rebus animum applicare simul possunt, juxta vulgatum illud, *Pluribus intentus minor est ad singula sensus*: miraculi siquidem instar habetur antiquorum nonnullos, duobus tribúsve simul Amanuensibus dictare potuisse: divina autem cognitio simul se extendit ad id omne quod attingere potest; lyncei ipsius oculi omnia creationis opera unico intuitu introspiciunt: atque ut inspiratus quidam asserit nulla est creatura quæ ipsius aspectum fugiat: omnia ipsius aspectui oculóque patent, aut si vocem Græcam, τετραχηλισμένα ita reddere liceat, ad oculos ipsius extraversa sunt: longè plura uno etiam intuitu objecta semper intuetur, quàm Sol ipse facultate videndi præditus intueretur: detegit enim introspicitque Deus omnes creaturarum suarum visibilium, aut invisibilium cogitationes, actúsque omnes: neque secundò

E discur-

* *Hebr.* 4. 13.

diſcurſiva eſt divina cognitio, illius inſtar quàm nos ratiocinationibus noſtris acquirimus, ſed intuitiva: licèt enim homines, ob finitudinem, imperfectionémque intellectûs, unius rei notitiâ utantur tanquam gradu ad aliam cognoſcendam, quæ nobis minùs nota ſit, ut in ipſis ſyllogiſmorum formis obſervare licet; Deus tamen cujus cognitio, non minùs quàm reliqua ejuſdem attributa, infinita eſt, ac infinitè perfecta, nullius rei notitiam, alterius ope adipiſci compellitur: unumquodque enim, ut ejuſdem author, in ſeipſo novit: cum itaque omnia ipſi æquè innoteſcant, in ſeipſo tanquam divino ac univerſali ſpeculo, quicquid ſub cognitionem cadere poteſt, diſtinctè ac ſimul introſpicit: tertiò, intimos hominum ſenſus, cogitationéſque Deus novit, unde dicitur καρδιαγνώστης, & ſcrutator cordium, qui actu omnes tum imaginatricis, tum intellectricis facultatis novit, hominúmque etiam diſſitorum cogitationes nec unquam expreſſas, quas nullus homo ſciat: neque enim tantùm ſanctus *Johannes* dicit, ſi cor noſtrum nos condemnet, Deum majorem eſſe corde noſtro, ac omnia ſcire: ſed Deus *Danielem* docuit qui *Nabuchodonozori* exponeret totam Prophetici ſomnii ſeriem quam Monarcha ille revocare in memoriam non poterat: hîc autem non fuerit inutile obſervaſſe quidpiam, quod fortè jam mentem non ſubit, ea etiam quæ homini cuipiam contingunt, maximéque eum feriunt, penitiùs à Deo, quàm ab ipſo homine cognoſci. Cùm Divus *Paulus* de ſuo in Paradiſum raptu agens ubi bis dixiſſet, utrum in corpore, utrum extra corpus neſcio, toties addat Deus ſcit; quandoquidem cognitio noſtra tum noſtri, tum aliarum extra nos creaturarum adeò imperfecta eſt, deficiénſque, non prohibebit quorundam audacia, qui lumine rationis agnoſcere ſe Deum perfectè poſſe putant, ne hanc quæſtionem moveam quàm imperfectam ſcilicet divinæ naturæ cognitionem Philoſophi habeant, cùm eum tantùm ex operibus norint, horúmque adeò ignari ſint.

Quantum conſpicuúmque divinæ cognitionis privilegium eſt futurorum contingentium præſcientia, quæ à determinationibus, actionibúſque liberorum agentium pendent; tantùm enim abeſt ut nos homines ejuſcemodi eventus aſſequi poſſimus, ut doctiſſimi etiam quique variis ingenia ſua modis contorſerint, ut intelligerent qua demum ratione hos Deus ipſe præſciret: unde fit, ut nimiùm multi, etiam Chriſtianos inter, hanc Deo præſcientiam negent: licèt variæ impletæ in ſcripturis prædictiones hanc nos in eo admittere compellant. Cùm mecum ipſe perpendo ſupereminentem excellentiam innumeráque Deitatis privilegia, non poſſum non mirari ac moleſtiâ quadam affici dum animadverto homines ratione prædi-

* *Pſ.* 129.2. * 1. *Chron.* 29.9. § *Johan.* 3.20. † *Dan.* 11.5.31. * 2. *Cor.* 12.6.2.2.3.4.

ditos ac Christianæ religionis professores, ac studiis etiam plerumque deditos, deditâ operâ, atque etiam non sine contemptu aliquo ea negligere quibus pleniorem Dei cognitionem acquirere possent, qua ad majorem ejusdem venerationem allicerentur: ad ulteriorem Dei cognitionem, ut profundiùs eam adoremus, aspirare & tenemur, & præcipua fœlicitatis nostræ pars est. Deus qui desiderium scientiæ hominibus ingeneravit, ac facultatem quandam discrepantes cognitionum excellentias distinguendi, eisque quæ præstantiores sunt pluris æstimandi, quique hominem ad investigationem, amorémque Dei super omnia teneri voluit, Deus inquam hæc omnia non præstitisset, nisi probè nosset, eos qui ritè facultatibus utuntur experiri se omnium intellectûs objectorum præstantissimum, quod maximè omnium ipsorum mereatur stuporem, ac admirationem: quid porrò à creatura rationali convenientiùs fieri potest? quàm si suam ipsa rationem divini entis contemplationi applicet, *entis* inquam & authoris sui, & nobilissimi circa quod versari poterit objecti. Notitia linguæ cujusdam jam exoletæ, aut rubiginosi cujusdam numismatis, aut opinionum, consuetudinúmque nationum quarundam, aut sectarum, quæ fortè nec meliùs vixerunt, nec ratiocinati sunt quàm nos, operæ pretium habetur, laboriosáque eruditorum hominum industria, studiúmque rerum merè corporearum honorificam Philosophi appellationem conciliat: quidquid autem hæc objecta in seipsis spectata sint, certum omninò est profundissimas eorum cognitiones excellentiæ ac nobilitati Dei cognitionis, quæ tantùm cognitionem operum ipsius superat, quantum eadem ipse transcendit, excellentiæ inquam cognitionis Dei comparatas, nullius esse momenti: suæ autem naturæ privilegio Deus infinito superat intervallo quicquid fecit; sive opera naturæ spectemus, sive artis, quorum priora alio sub nomine immediata ipsius opera sunt, posteriora effectus ab uno ex operibus ipsius producti, ab ipsóque proinde oriundi licèt hominis interventu producti: quamvis autem verissimum sit corporeo Deum mundo eos potestatis, sapientiæ, & bonitatis suæ impressisse characteres qui Philosophorum admirationem meritò exegerint, magnus tamen mundi author infinitis partibus superior est omnibus suis artefactis; adeò ut, licet facere potuerit, ac facere semper possit, creaturas creatis longè perfectiores, naturæ tamen suæ privilegio creaturas quantumvis excellentes transcendat, cùm creatura vel quà talis, ut divina alia attributa præteream, nec *aseitatem*, nec independentiam assequi queat: quapropter lugubre quid mihi omninò videtur quod non nisi coacti, aut quodammodo inviti pauculas impendamus horas contemplationi, internæque gloriosissimi ac perfecti illius entis adorationi, quæ ipsos continuè Angelos occupatos tenet; ídque

vel ex eo, vero non absimile puto quòd beatissimi ii spiritus exhibeantur nobis in sacris scripturis, lætissimis canticis acclamationibúsque orbis natalitia celebrantes: quos facilè crediderim ardentissimo teneri desiderio Dei ulteriùs cognoscendi: quandoquidem teste quodam *Apostolo* ardentissimè cupiunt contentas in Evangelio veritates intueri, divinæque bonitatis munificentiam fragiles erga mortalésque homines.

Scio objici à quopiam posse *scrutatorem majestatis opprimi* posse à *Gloria*, periculosæque plenum opus esse aleæ divinam scrutari curiosiùs naturam: sed ut, omittam Latinam hanc sententiam ex libro Apocrypho esse desumptam, responsio in promptu est, arcana Dei ipsi soli relinquenda, videri mihi, abstrusam esse ipsius substantiam, aut essentiam, decretáque nondum revelata, quorum fateor cognitio ad nos non spectat: sed aliud longè est *Deum* ex superba curiositate contemplari, eo tantùm consilio ut quidpiam de eo non commune noscamus, aliud est summa animi demissione illud præstare, desiderióque nostræ circa ipsum cognitionis promovendæ, quo nostra erga ipsum pietas, reverentiáque crescant; summæ quidem arrogantiæ est, sperare divinas nos comprehendere perfectiones posse, ita ut nihil superiùs inquirendum supersit: si verò ad ulteriorem earum notitiam eo consilio aspiremus; ut nobis mirandæ magis, nostróque magis dignæ amore videantur, curiositatis quidem genus quoddam erit, at non veniâ tantùm, sed & laude dignum: Scriptura alicubi hortatur nos, ut non tantùm crescamus gratiâ, sed & Cognitione Christi ac alibi ut virtuti *scientiam* addamus: cúmque *Moyses* rogaret ut propiore Dei intuitu bearetur, licèt pars eorum quæ petebat, denegata fuerit, utpote mortali ipsius statui minùs conveniens, funestáque fortè ipsi tum futura; id tamen à Deo responsi accepit quo manifestum fieret supplicantis petitionem non ipsi fuisse ingratam, piæ enim ipsius curiositati illustriore tum spectaculo, quàm alias unquam sive ageret, sive pateretur, factum est, satis. Quod autem aspirare possimus ad perfectas admodum cognitiones eorum objectorum etiam supernaturalium, quæ assequi penitus nequimus, ex *Paulo* discere licet, qui precatur ut *Ephesii*, omnésque boni Christiani comprehendere possint, quænam sit latitudo, longitudo, profunditas, ac altitudo, quídque sit amor Christi, qui, statim addit, scientiam superat.

Si igitur posuerimus licere Deum contemplari non eo consilio ut libera ipsius decreta exploremus, neque ut nova cudamus dogmata circa ejus naturam, ac attributa inter doctiores, sed ad excitandos in nobismetipsis eos perfectionum ipsius sensus, quos revera ipsæ in *contemplante* attentiore producere queunt: devota Dei contemplatio, ita se habet.

* 2. *Pet.* 3.19. 2. *Pet.* 1.6. † *Exod.* 34.5.6.&c. *Eph.* 3.18.

habet. Præter alia magna quæ secum affert commoda, ita ut humanus intellectus *Moysis* instar in Monte assiduâ cum Deo familiaritate constantem acquirat splendorem; præter hoc inquam felicémque hujus commercii in animi virtutes influxum, ea omninò sum in opinione nullius animam exercitii capacem esse, quod hocce delectabilius sit in regione hac sublunari: in confesso apud omnes est *admirationem* unam esse è gratissimis mentis affectionibus, quæ interdum cum objectum eam promeretur, adeò eadem abripitur ac possidetur, ut aut cætera omnia obliviscatur, aut non animadvertat, ut contingit sæpè in publicis, stuporémque cientibus spectaculis, utque potiores ob causas accidit *D. Petro* cum gloriosâ Christi transfiguratione in monte *Tabor* raptus exclamavit, *bonum est nos hic esse, faciamus tria tabernacula*, &c. Adeò enim splendidissimo hoc spectaculo absorptus est ut Evangelista disertis verbis dixerit nescisse eum quid diceret: cùm jam voluptas ab admiratione orta, naturæ vulgò respondeat insolitæ rei quam admiramur, cujus demum rei admiratio eam parere voluptatem poterit, quam ea pariet, cujus objectum Deus ipse est, hoc est entium omnium tum primum, tum maximum? Stupor in nobis ab humili, attentáque Dei contemplatione productus, duobus maximè eum superat, quem vel ipsius, vel nostra ipsorummet opera movent; cùm enim primo corporea miramur, quantumvis nobilia, ac pretiosa, puta stellas, Gemmásque, comitantem stuporem nostrum delectationem imminuit quidpiam ab ipso stupore nostro ortum; aut potiùs stupor ipse noster, cùm summam intellectus nostri imperfectionem denotet, ut, quem meræ detineant vincántque creaturæ, quódque pejus adhuc est, creaturæ nobis multò inferiores: cùm nihil mirum sit si humanus intellectus rapiatur in admirationem ex contemplatione Gloriosissimi illius entis ac infinitè perfecti quod necessariò adæquatam intellectûs cujusvis creati comprehensionem exuperet. Sed alio etiam ex capite *Dei admiratio* aliarum rerum admiratione prior est: cùm enim alia objecta finitæ tantùm naturæ sint; atque ob unum tantum quidpiam admirationem nostram promerita, nostra ipsorum admiratio constans non est, sed post nonnullam cum iisdem familiaritatem languescit primùm, tum desinit: porrò, Deus est objectum, cujus natura singularis admodum est, cujus perfectiones adeò immensæ sunt ut nulla in eo contemplando perseverantia, aut temporis mora stuporem nostrum imminuat, quo enim magìs eum cognoscimus, eo miramur magìs: quare perpetua novarum cognitionum vicissitudo futura est, ac desiderium: quia autem unico eum nomine appellamus, unicum tantùm speculationis objectum esse fortè existimamus: quamvis autem unica sit Dei essentia, tanta tamen ipsius est immensitas,

* *Exod. 34. 29. 30. &c.* † *Luc. 9. 23.*

aut, ut ita loquar fœcunditas, ut *objectum* sit varium maximè, ac multiplex: ita unicum Cœli nomen est, sed tot fixas sinu suo stellas ac planetas complectitur, quorum diversis motibus tot exhibentur phænomena, ut licèt occupatos per plurima sæcula astronomos tenuerint, recentiores tamen non minùs conspicua, sin minùs numero fortè æqualia detexerint: ut autem opticorum ope tuborum *fixas multas*, variosque planetas antiquis incognitos deteximus, ita nostri ultra æquatorem navigatores varias integras in meridionali hæmispherio constellationes detexêre: quare Cœlum licèt objectum sit perpetuò ac conspicuè hominis aspectui patens per aliquot jam annorum millia, novam tamen in dies admirationis materiam suppeditat: neque ullatenùs dubito quin perfectioribus adhuc posteritas telescopiis ignotas nobis tum stellas, tum constellationes detectura sit etiamnum.

Non est ergo cur metuamus ne nostra Dei admiratio objectorum de novo excitantium, ac percellentium defectu expiret, aut deficiat: infinitus hic oceanus, excellentium objectorum varietatem continet, quæ longè difficiliùs exhauseris omnia, aut percurreris, quàm viventes in sublunari nostro oceano creaturas, aut in littore jacentes numeraveris: mirabili itaque prorsus Dei excellentiæ ex merito nostro applicari poterit, quam *Aristoteles* velut quandam infiniti definitionem proponit, *ex quo scilicet accipientibus semper restat accipiendum*. Si intellectus humanus novas quotidie divinæ naturæ cognitiones acquireret, novâ semper digna admiratione detegeret: quemadmodum in infinita numerorum crescentium serie progredi semper poteris ad majores ac majores numeros: sed interim à primo tantùm minimóque progressionis termino, qui minimæ cognitioni nostræ Dei nostro in casu respondet, longiùs semper ac longiùs progrederis, quam assequaris nunquam, imò, quod sanè permirum licèt verissimum sit, videri possit, quamvis ne propiùs quidem accedas ad numerum infinitum, siquis ejuscemodi existeret, aut etiam ad omnium numerorum maximum: ut facilè ii adnimadverterint, qui progressionum in infinitum indolem examinarint.

Ex his duobus mox commemoratis, quibus quoad delectabilitatem potior est quavis aliâ Dei admiratio, cæterísque potioribus contemplationis Dei conditionibus tibi jam satis supérque constat, & sibi & officio deesse suo eos qui cogitationes suas tam nobile circa gratúmque objectum, vel nolint exercere, vel negligant: atque hoc in casu omnino existimo longe utiliorem esse aliis hominibus *rationem*, quàm Atheis, qui quamdiu tales remanent eam circa Deum occupare nequeunt, nisi quadam cum diffidentiâ, ac terrore: quare vel hoc nomine *Epicuro* felicior longè *Plato* fuit, quandoqui-

doquidem, cùm hic Dei interdum contemplatione absorberetur, nullum ejusmodi gloriosum aderat objectum, quo rationalis æquè in illo, jucundáque admiratio excitaretur.

Quod jam ut totius hujusce dissertationis scopo applicemus, licèt tam purâ, spiritualique delectatione non immeritò aliciamur ad elevandas cogitationes nostras ad gloriosissimum, maximéque amabile objectorum omnium, scopus tamen admirationis nostræ Dei, & effectus hic esse debet ut nobiliores summi illius entis ideas effingamus: quod quò diutiùs contemplamur, eo magìs cognoscimus omnibus ipsius operibus superius, ac nobis præsertim ipsis qui non sumus ordinis supremi, quique quatenus meri homines vix quidquam aliunde nobilitatis trahimus quàm ex eo quod Dei cognoscendi, amandi, adorandi capaces simus: hanc autem occupationem qui abjectam minúsque beantem putaret, ipso etiam in Cœlo fœlicitate carere posset, si dispostita hunc in modum mens isthuc admitteretur: genuinus autem attentioris nostræ circa excellentiam infinitam contemplationis effectus hic sit oportet, ut nostram sub eâdem tenuitatem syncero nihili nostri sensu agnoscamus, præstemúsque eam quam debemus venerationem ac reverentiam huic, ut cum scriptura loquar, glorioso, tremendóque nomini (hoc est, *objecto*) Domino Deo nostro: quare cùm Deus *Iobum* ex turbine allocutus esset, ac quidpiam ipsi de divina magnitudine declarasset, pius hic Philosophus priores suos de DEO sermones mutavit, fassúsque est effutiisse se quæ non intelligeret res scilicet nimiùm stupendas, quas non caperet: cùm itaque doceri à DEO cupiisset, exponit quàm facilè ex propiore ipsius cognitione, ad humilem demissámque de nobis ipsis opinionem progrediamur: *audivi de te*, inquit is de creatore suo, *auditu auris*, sed oculus jam meus videt te, quare, infert ipse *abhorreo à me ipso, & pœnitet me in pulvere & cinere.*

Non equidem ignoro præcipuam hujus excursionis partem quamdam videri posse digressionem: quam citò mihi condonabis si tam facilè quàm ipse queam hanc si quæ sit excusare culpam volueris: cùm enim in eo forem statu in quo Propheta regius cùm dixit, *cor meum ardebat intra me*, *in meditatione mea exarsit ignis*, *tunc locutus sum*, ut tum ipse dixit, *linguâ meâ*, nec illibenter tam nobile circa argumentum stylum exercebam, conabárque in memet saltem ipso excitare eam divinæ majestatis admirationem, quæ *obsequii rationalis* ipsi à me debiti pars fortè aliqua esse queat: DEO placuit declarare ab offerente laudes, aut, ut mea habet editio, sacrificia glorificari se; nostráque pietatis in DEUM officia scriptura disertis verbis

Deut. 28. & 58. Job. 42. v. 4, 5, 6. Psal. 39. v. 3. Rom. 12. Psal. 5. v. 25.

verbis precum sacrificia nuncupat: éstque sané cur pro certo habeamus, cùm *vituli* labiorum nostrorum, ita enim nostra DEI encomia interdum appellantur, commendentur à DEO, mentales has oblationes, quibus sublimè de tanta excellentia nostræ vilitati comparata honorificéque, de nobis verò metipsis humiliter demisséque sentimus, non minus ipsi fore gratas: ejusmodi enim reverentia, piúsque timor, ut cum Apostolo loquar, quædam sunt DEI adoratio in spiritu & veritate: quisquis enim hunc sese in modum exercet, non absque aliqua animi voluptate comparare se *Zachariæ* poterit cùm dicebatur sorte ipsi obtigisse ut thus adoleret, ut DEO offerret sacrificiorum legis nobilissimum, ac purissimum genus: ne autem longiùs digrediar; addam tantùm hîc loci, videri mihi nobili me in munere, jucundóque versari, dum ea simul colligere conor, quibus stuporis venerationísque divinorum attributorum sensus, qui quidem profundi satis esse nequeant intendantur, ac crescant: qui inquam profundi satis esse nequeunt, cùm quò propiùs infinitam hanc excellentiam, exuberantémque omnis bonitatis fontem cognoscimus, & adoramus, eo majora ab ea pluráque derivemus beneficia: hinc est quod DEUS in sacris codicibus de quodam è cultoribus suis cui eodem in Psalmo, varia alia promiserat benevolentiæ suæ testimonia, hunc in modum loquens introducatur; *quia suum in me cor & amorem collocavit, idcircò liberabo eum*, exaltabo *eum quoniam cognovit nomen meum*; incogitantiâ, quadam aut vitio potiùs præjudiciísque, aut certè adeò ipsâ argumenti majestate profunditatéque inepti reddimur qui magnos in nobisipsis DEI, divinorúmque attributorum sensus foveamus ut omninò necesse visum fuerit, varia adhibere non semel argumenta variis è locis petita, quibus tum nos ipsi, tum alii alliciantur ad exercitium & ipsis ignotum, & fortè etiam ingratum: quod quidem Apologiæ mihi loco futurum est, si hoc in tractatu toties hoc officium commendem, quod non proponi tantùm, sed & inculcari debuit: excursionem tamen hanc potiùs quàm digressionem non continuabo ulteriùs, memor ejus quod initio dicebam, quàm circumspectè reverentérque de DEO loqui nos oporteat.

Tædii plenum opus foret iis omnibus insistere argumentis quibus immensa, divinum inter, humanúmque intellectum distantia demonstrari posset: rem tantùm ulteriùs illustrabo ductâ quadam à majore, & minore luminari comparatione: humana enim ratio, divino intellectui comparata, instar Lunæ tantùm est, si cum Sole comparatio instituatur: namque ut Luna comparata Soli exigua tantùm stella est, obscuro alienóque lumine lucens, suis tam decrementis, quàm

Heb. 13. 15. *Heb.* 12. 28. *Joan.* 4. 13. *Luc.* 1. 9. *Psalm.* 91. 14, 15, 16.

quàm incrementis nec non & eclipsibus obnoxia, nigrísque semper maculis aspectu deformis: ita humanæ rationis lux perexigua est divinæ comparata cognitioni, seu cognitioni Dei qui verè in scripturis dicitur, *fons*, ut *pater luminum*; hoc autem ipsum humani intellectûs qualecumque lumen, à quadam à Deo irradiatione oritur, in *cujus lumine videmus lumen*: hoc autem lumen quia participatum tantùm imminuitur, aut augetur, ac sæpè deficit penitus, ac evanescit, aut obscurantibus passionum nubeculis, aut suspensis provocati irradiatoris radiis: quin etiam optimè etiam in statu variè deficit ut uniformiter, pleniúsque illuminare nequeat.

Quare omnibus ritè perpensis omninò par est, decétque nos homines omninò circumspectè agere non tantùm cùm Philosophicas de Deo quæstiones proponimus, hoc est cùm de eo disserere audemus, sed tum etiam vel maximè cùm eum laudare volumus: aliud enim est de Deo vera, aliud digna Deo loqui: quam enim perfectissimam illius ideam effingere possumus, ea aptiùs nostram tantæ majestatis venerationem, quàm tantæ perfectionis immensitatem exprimere poterit: quinetiam pares, maximè omnium hominum lynceo notiones, incomprehensibili Deo, impares futuræ sunt: nobilissima, simillimáque quam de Deo cudere possumus, idea infinito longiùs intervallo ab ipso aberit, quàm quodvis à Sole parelium: licèt enim meteorum illud splendidum quid, ac sublime videatur, Solique, sine cujus Radiis non producitur adeò simile, ut statim illius imago cætera inter meteora appareat, quia tamen nubi, cujus statio prope terram est inhæret, infinita penè distantia sub Sole depressa intelligitur, quoad splendorem, ac magnitudinem, variáque alia attributa: is meo quidem judicio Deum excellentiùs, veriúsque veneratur, qui etiam perfectissimas intellectûs sui ideas, infinitis creatoris sui perfectionibus infinities inferiores libens agnoscit, veriùs inquam quam is qui ipsius dotes singulares, ac attributa magnâ verborum pompâ descripserit.

Atqui justa hìc me movet indignatio: ut hìc insinuem cùm nostrorum etiam hymnorum, laudúmque supremi illius entis pudere deceat, quanto obruendi sint ii pudore quondam, qui non tantùm negligentiùs, sed aliquo etiam cum contemptu ac fortè etiam dubitatione de infinito illo, perfectissimóque ente loquuntur, cui ipsasmet quibus abutuntur facultates ingeniúmque uni debent: divinarum sanè præeminentia perfectionum meritò nos ab earum celebratione deterreret nisi infinita ejusdem bonitas earum una foret: non igitur Dei quasi panegyrim tentabo, aut suscipiam, cùm de eo facilè nimium, satis nunquam loqui possimus: sat itaque habuero eas

F humi-

Psal.36.19. 1.17. Psal.36.9.

humiliter perfectiones adorare, quarum laudes meam potiùs impotentiam, quàm ipsarum excellentiam exprimerent: cùm, quæ summa de ineffabili hoc *objecto* verbis exprimi queunt, vel idcircó eidem exprimendo imparia sint, quòd verbis exprimi possint: quæ quidem assertio licèt inter paradoxa numerari queat, hyperbole tamen non est: neque enim vel cogitatione numerorum omnium maximum assequi possumus cùm omnis assignabilis duplicari, aut multiplicari possit per alios numeros, aut radix esse quadrati numeri ac cubici; quo ignoto fortè hactenus tibi exemplo discere poteris quemcumque divinæ, puta, immensitatis conceptum, ut cætera nunc prætercam attributa, quia finitum eidem exprimendæ esse imparem: æquum igitur est ut dissertationi tandem meæ limites præscribam, cùm argumentum ipsum nullos admittat.

Totius Operis Conclusio.

Ex dictis in præmissa excursione, eorum, ut opinor, veritas sat elucebit, quæ sub initium hujus dissertationis diximus de summa quam intellectus humanus Deo debet veneratione; cùm enim plurimas haud dubiè perfectiones possideat, quarum nullam nos habemus notitiam, aut etiam ne suspicionem quidem, atque obscuram admodum earum quæ nobis magis patent, potentiæ inquam, ac sapientiæ, cúmque liquidò constet incircumscriptos harum limites à nobis attingi non posse, quàm ob summam multiplicémque imperfectionem nostram inepti sumus, ut de Deo præcipitanter, aut audaciùs loquamur, tanquam de objecto quod finitus intellectus, aliorum instar objectorum complecti posset, quàm profundis autem humilitatis nostræ sensibus affici nos par est, cùm perpendimus quantum à supremo illo ente dissiti simus? aut potiùs sub eodem deprimamur, cùm & nostra ipsius ignorantia, & cognitio, nostræ in eum pietatis fontes esse debeant: nostra enim necessaria ignorantia, perfectionum illius quarum etiam quædam nondum detectæ sunt, infinitudinem matrem agnoscit, nostráque cognitio id unum præstat ut minùs ignari conspicuarum Dei perfectionum simus admiratores.

Hæc & ejusmodi alia si ritè perpendamus seriòque ac sedulò, statim dilucidè animadvertemus non levem nos tum ignorantiæ, tum arrogantiæ notam incursuros si de divina natura, divinæque cognitionis amplitudine differamus, tanquam de rebus quas introspicere possimus, ac metiri: cùm debeamus quoties de Deo loquimur, ejúsque attributis, vereri ne vel minùs rectè apprehendamus, aut expo-

exponamus ipſius perfectiones , néve nimiâ propriæ cognitionis opinione ſat ſupérque credamus ea nos in Deo noſcere , quorum qualemcumque demum habemus notitiam , cùm quaſdam tantùm teneamus notiones , facultatum potiùs noſtrarum limitationi , quàm divinarum perfectionum infinitudini reſpondentes.

Quinetiam Angeli ipſi adeò licet illuminati , dicuntur in ſcripturis velle libenter introſpicere Evangelii myſteria : unde conjicere licet , quantum ab iis , quæ Scriptura *profunda Dei vocat* , intimè cognoſcendis abſint , & quantò longiùs adhuc ab infinitæ iſtius naturæ comprehenſione diſtent : hinc eſt quòd , cùm in viſione illa majeſtate plena inducuntur tanquam adminiſtratorii ſpiritus , aut præſtolatorii circa Dei Thronum exhibeantur facies ſuas alis ſuis cooperientes , ut qui vel nequirent , vel non auderent percellentem divinæ majeſtatis intueri gloriam : quî igitur mortales nos & peccatores infinito ſub eo depreſſi intervallo non morum tantùm perverſitate , ſed & humilitate naturæ irreverenter temeréque de divina eſſentia loqui audeamus , dum non perpendimus immenſam nos inter , Deúmque diſtantiam , quantúmque noſtras ſupra vires ſit meritáque , inſcrutabiles , ac adorandos illius naturæ penetrare receſſus ; quantò ſatiùs foret , cum de objectis tantoperè ſupra nos elatis agimus , juſtam inſpirati iſtius poëtæ imitari humilitatem , qui dixit , *cognitio hæc mirabilis nimium viſa mihi eſt , altior eſt quàm ut aſſequi eam* poſſim ; quantò inquam ſatiùs foret erumpere in ſublimem hanc Dei Laudem , ſublimem inquam ſed in ſpeciem tantum , *qua ſcilicet glorioſum nomen ejus ſupra Laudes omnes dicitur exaltatum ?*

1.Cor.13. Iſaiæ 6. Iſa. 6.2. Pſal. 136.6. Nehem. 9.5.

FINIS.

